

SEVK VE İSKÂN SÜRECİNDE BİR İSTASYON OLARAK KONYA VİLAYETİ

EROL YÜKSEL*
ALAATTİN UCA**

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği günlerde cephe gerisinin güvenliği ve ülke genelinde asayişin sağlamak amacıyla alınan tehcir kararı birçok vilayeti etkilemiştir. Bunlar içerisinde Konya, özel bir yere sahiptir. Daha kanun çıkarılıp tehcir başlamadan önce Maraş- Zeytun bölgesindeki isyancı Ermenilerin Konya'da iskân edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kararın alınmasında vilayet genelinde yaşayan Ermeni sayısının oransal olarak azlığı ve mevcut Konya Ermenilerinin ayrılıkçı faaliyetlere karışmamış olması etkili olmuştur. Diğer taraftan tehcir döneminde Konya vilayeti ulaşım imkânları ve ekonomik kaynakları sayesinde diğer vilayetlerden yönlendirilen Ermeni kabilelerinin toplanma ve dağıtım merkezi hâline gelmiştir. Nitekim 1915 yılının Eylül ve Ekim aylarında Konya'ya sevk edilen Ermenilerin sayısı o kadar artmıştır ki Konya Valisi güvenlik endişeleri taşımaya başlamış ve hükûmetten yardım talep etmiştir. Tehcir edilen Ermenilerin sayısındaki artışa paralel olarak ortaya çıkan sorunlar ve alınan tedbirler neticesinde Konya vilayeti tehcirin panoramasını yansıtan bir yer hâline gelmiştir. Böylece Konya, hem tehcir öncesi Ermenilerin sevk ve yerleştirilmeleri hem de 27 Mayıs 1915 tarihli Kanun sonrası toplanma ve

* 1. Yazar, Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Konya/TÜRKİYE, erolyuksel@kmu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3029-2342

** 2. Yazar, Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Konya/TÜRKİYE, alaattinuca@kmu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4211-6744

sevk edilmeleri bakımından tehcirin bütün boyutlarının yaşandığı bir vilayet olmuştur.

Bu makalede Konya’da Ermeni kabilelerin nasıl toplandığı, toplanma sırasında yaşananlar, vilayet genelinde kabilelerin karşılaştığı sorunlar, vilayetteki idari ve mahalli unsurlarla kabilelerin teması ve ilişkileri; ayrıca meselenin ekonomik boyutu, kısıtlamalar ve ihtida olayları, güvenlik tedbirleri ve tehcirin uygulaması sırasındaki özensizlikler, sağlık sorunları, tehcir sonrası dönüşlerin yansıması gibi tehcir merkezli gelişmeler ele alınmıştır. Daha önce yapılan çalışmalar incelenmiş, literatür taraması yapılmıştır. Yeni belgelerin yayımlandığı ve arşivde bulunan pek çok belgenin de henüz araştırmalarda değerlendirilmediği tespit edilmiştir. Hem daha önce değerlendirilmemiş hem de yeni yayımlanmış belgelerden de yararlanılmak suretiyle tehcirin öncesi, dönemi ve sonrasında Konya’daki gelişmeler ortaya konulmuştur.

Bu çalışmanın amacı; Ermeni kabilelerinin hangi yollar ve araçlarla Konya’da nasıl toplandığını belirlemek, toplanma sırasında ortaya çıkan gelişmeleri, vilayet genelinde kabilelerin karşılaştığı sorunları tespit etmektir. Ayrıca vilayetteki merkezî idare ve mahalli unsurlarla kabilelerin teması ve ilişkilerini, ekonomik sorunları, kısıtlamaları ve ihtida olaylarını, güvenlik tedbirlerini ve tehcirin uygulaması sırasındaki özensizlikleri, sağlık sorunlarını ve tehcir sonrası geri dönüşlerin Konya’daki etkileri gibi tehcir merkezli gelişmeleri incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Tehciri, Konya İstasyonu, Konya Vilayeti, Sevk ve İskân Kanunu.

KONYA PROVINCE AS A STATION IN THE DISPATCH AND SETTLEMENT PROCESS

ABSTRACT

During World War I, the decision to deport Armenians in order to secure the safety of the war front and maintain order throughout the country affected many provinces. Among these, Konya holds a special place. Even before the official deportation law was enacted and the deportations began, it was decided that the rebellious Armenians from the Maraş-Zeytun region would be settled in Konya. This decision was influenced by the relatively small number of Armenians living in the Konya province and the fact that the existing Konya Armenians had not been involved in separatist activities. On the other hand, during the deportation period, Konya province became a gathering and distribution center for Armenian convoys directed from other provinces due to its transportation facilities and economic resources. Indeed, the number of Armenians deported to Konya in September and October of 1915 increased so much that the Konya Governor began to have security concerns and requested assistance from the government. As a result of the problems that arose in parallel with the increase in the number of deported Armenians and the measures taken, Konya province became a place that reflected the panorama of deportation. Thus, Konya became a province where all aspects of the deportation were experienced, both in terms of the deportation and resettlement of Armenians before the deportation and their gathering and deportation after the Law of May 27, 1915.

The article discusses how Armenian convoys were gathered in Konya, the events that occurred during their assembly, the problems the convoys encountered along the province, and their interactions and relations with administrative and local elements in the region. The article also covers the economic aspects of the issue, restrictions and conversions, security measures, negligence during the implementation of the deportation, health issues, and the repercussions of the returns after the deportation. Previous studies have been reviewed, and a literature scanning has been conducted. It has been identified that while new documents have been published, many documents in the archives have not yet been used in research. By utilizing both previously unexamined and newly published

documents, the developments in Konya before, during, and after the deportation have been examined.

This study aims to determine how and by which routes and means Armenian convoys were gathered in Konya, the developments that emerged during the gathering, and the problems encountered by the convoys throughout the province. It also aims to examine the contact and relations of the convoys with the central administration and local elements in the province, economic problems, restrictions and conversion events, security measures and negligence during the application of deportation, health problems and the effects of post-deportation returns on Konya.

Keywords: Armenian Deportation, Konya Province, Konya Station, Relocation and Resettlement Law.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, 24 Nisan 1915 tarihinde çıkardığı bir genelgeyle Ermeni komite merkezlerini kapatmış, asayiş bozan elebaşlarını da tutuklamıştır. Fakat Hükûmetin Ermeni komitelerini kapatması ve bir kısım komitecileri tutuklaması olayları önlemeye yetmemiştir. Bunun üzerine Ermeni terör eylemleri ve isyanlarına karşı alınan tedbirler artırılarak isyan eden ve Ruslarla iş birliği yapan bölgeler başta olmak üzere bazı Ermenilerin sevk ve iskânı uygulamasına başlanmıştır. Önce Van, Erzurum, Bitlis ve Çukurova bölgesi sevk ve iskâna tabi tutulmuştur. Sonradan diğer bazı bölgeler bu uygulamaya dâhil edilmiştir¹. Bunların yanında Zeytun Ermenilerinin Mart 1915'te orduya cephan taşıyan askerlere yönelik zararlı faaliyetleriyle başlayan ve sonrasında ayaklanmaya dönüşen gelişmeler de bu bölgedeki Ermenilerin Konya'ya sevk ve iskân kararını ortaya çıkarmıştır². Neticede Zeytun ve Maraş'ta asayişin bozulmasına sebep olan Ermenilerin Konya'ya sevk edilmesi ve ardından gerçekleşen 24 Nisan 1915 tutuklamalarından sonra bu mesele daha geniş bir boyuta ulaşmış ve Hükûmet, 27 Mayıs 1915 tarihli sevk ve iskân geçici kanununu çıkarmak zorunda kalmıştır³. Bu süreçte Ermeni kabilelerin önemli bir kısmı önce Konya'ya gönderilmiş ve sonraki günlerde sevkîyat Musul vilayeti, Halep'in güneydoğusu ile Zor bölgesine kaydırılmıştır. Tehcir sırasında Konya'ya İstanbul, Ankara, İzmit, Balıkesir, Afyonkarahisar, Eskişehir, Edirne, Kayseri, Sivas, Trabzon, Aydın, Niğde, Elazığ, Kütahya, Bitlis, Adana, Van, Kastamonu, Halep, Maraş gibi pek çok vilayetten Ermeni gönderilmiştir⁴.

Tehcir öncesi ve süresince vilayetler, Ermenilerin zararlı faaliyetlerine karşı uyarılmıştır. Bu doğrultuda Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, Konya'nın da aralarında bulunduğu bazı vilayetleri 24 Nisan 1915 tarihli telgrafla Ermeni komitelerinin bölücü faaliyetlerine karşı uyarmıştır. Ayrıca komiteci Ermenilerin vilayet dâhilindeki şubelerinin derhâl kapatılması, şube merkezlerinde bulu-

1 **Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Yayın no: 91, Ankara 2007, s. VI.

2 Maraş ve Zeytun Ermenilerinin sürgün edilme gerekçeleri hakkında detaylı bilgi için bk. Nejla Günay, "Ermenilerin Tehcir Edilmesi Kararında Etkili Olan Faktörler ve Maraş-Zeytun Ermenilerinin Tehciri", **Belleten**, C 73, S 267, Ağustos 2009, s. 555-580.

3 Bülent Bakar, **Ermeni Tehciri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2009, s. 78.

4 Ramazan Tosun, **Ermeni Tehcirinde Konya**, Palet Yayınları, Konya, Nisan 2015, s. 52.

nacak evrak ve vesikaların imha edilmesine fırsat verilmeden el konulması istenmiştir. Zararlı faaliyetlerinden şüphelenilen Ermenilerin uygun yerlerde toplanarak firarlarının önlenmesi, gerekli yerlerde silah aramaları yapılması, bulunan evrak ve belgeler sonucunda suçlu görülenlerin divan-ı harplere sevk edilmesi, haklarında işlem yapılan kişilerin sayısının bildirilmesi talep edilmiştir⁵. 24 Nisan kararlarıyla Hükûmet, Zeytun, Maraş ve çevresindeki isyancı bazı Ermenileri Konya'ya sürmüş fakat uygulama sonrası Konya'da huzursuzluklar çıkmış ve beklenen sonuçlar alınamamıştır.⁶ Buna savaş koşullarıyla birlikte Doğu'daki isyan ve zararlı faaliyetler de eklenince Hükûmet, sorun oluşturan Ermenileri Mayıs ayı sonunda Ermeni nüfusunun az olduğu Zor ve Urfa civarına sevk ve iskâna tabi tutmaya karar vermiştir⁷.

Birinci Dünya Savaşı'nda hükûmetin bir zorunluluk olarak gördüğü ve uygulamaya koyduğu Osmanlı Ermenilerinin bir kısmına yönelik tehcir, çeşitli boyutlarıyla birçok araştırmanın konusu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Bunda tehciri Ermeni diasporasının günümüze kadar aktüel tutmasının etkisi de yadsınamaz bir gerçektir. Ayrıca savaş koşullarında Anadolu'nun büyük bir kesiminde gruplar hâlinde yaşayan ve hiçbir yerde salt çoğunluğa sahip olmayan bir topluluğun sevk ve iskânında yaşanan olaylar hesaba katıldığında tehcirin çok yönlü ve önemli bir gelişme olduğu anlaşılmaktadır. Konya vilayeti de tehcirin boyutu ve uygulanışı bakımından önem arz etmektedir. Tehcire tabi tutulan Ermenilerin bir kısmı iskân sahalarına gönderilmek için Diyarbakır, Cizre, Birecik ve Halep gibi merkezlerde toplanmıştır. Bu merkezlerden biri de Konya'dır. Konya, özellikle Batı Anadolu'dan Kütahya-Karahisar-Konya-Karaman-Tarsus üzerinden Osmaniye-Pazarcık yoluyla Zor vilayetine sevk edilecek kabilelerin duraklarından biri olmuştur⁸. Sevk ve İskân sırasında yaşanabilecek sorunları çözmek amacıyla kabilelerin bazı merkezlerde toplanmaları düşünülmüştür. Birer kavşak noktası olan bu merkezlerde mutfaklı, tıbbi istasyonlu ve dinlenme teşkilatlı yol istasyonlarının

5 **Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920)**, s. 125-126.

6 İsyancı grupların Konya'ya gönderilmesi Zeytun Ermenileriyle sınırlı değildir. Karahisar'daki isyancılar da önce Konya'ya gönderilmiştir. Bk. Justin McCarthy, **Türkler ve Ermeniler: Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik ve Çatışma**, çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 170.

7 Kemal Çiçek, **Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917**, Cedit Neşriyat, Ankara 2020, s. 61.

8 Yusuf Halaçoğlu, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1014-1918)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, s. 57.

kurulması planlanmıştır. Bu sayede kabilelerin buralarda bir süre konaklamaları sağlanmıştır⁹. Ermenilerin sevkı sırasında Konya hem bu yönü hem de demiryollarının kavşak noktasında olması nedeniyle önemli bir merkez hâline gelmiştir¹⁰.

I. Konya Vilayetinde Sevk ve İskân Öncesi Genel Görünüm ve İlk Sevkler

1914'te Konya Vilayetinin 789.308 toplam nüfusu içerisinde İslamlar, Rumlar, Ermeniler ve diğer küçük gruplar bulunmaktaydı. Bu demografik yapının 750.712'sini İslamlar, 25.071'ini Rumlar, 12.971¹¹'ini Ermeniler oluşturmuyordu¹². Vilayetteki bu Ermenilerin kendi eğitim kurumları ve kiliseleri bulunmaktaydı¹³. Genellikle zanaatkârlık ve ticaretle uğraşan Konya Ermenileri, diğer birçok vilayetin aksine çeteciliğe ve isyana kalkışmamışlardı. Buna karşın vilayetteki bazı Ermeni grupların silahları Mart 1915'te Konya Valiliği tarafından müsadere edilmişti¹⁴.

Ermenilerin bulundukları yerlerden başka vilayetlere sevkleri düşünüldüğünde ilk akla gelen vilayetler arasında Konya vardır. Bunu destekleyecek ilk gelişme Taşnak çetelerinin Doğu'daki hareketlilikleri gözlemleyen Erzurum Valiliğinin 20 Ekim 1914'te Dâhiliye Nezaretinden Erzurum'da çete oluşturabilecek Ermenilerin Konya'ya sevkini istemesidir¹⁵. Vilayete Ermenilerin sevkleri hakkında ikinci gelişme Zeytun olaylarıdır. Hükûmetin gündemini epeyce meşgul eden bu olaylarda Ermeni çeteleri 18-24 Mart 1915'te küçük bir ordu gibi örgütlenerek ortaya çıkmıştır. Olayların Zeytun ile sınırlı kalmayıp Antep ve civarına sıçraması üzerine Maraş Mutasarrıfı Mümtaz Bey, 30 Mart'ta bir an önce Zeytun'da esaslı tedbirler alınmasını istemiştir¹⁶. Bunun

9 McCarthy, **a.g.e.**, s. 173.

10 Tosun, **a.g.e.**, s. 49-50.

11 Justin McCarthy, bu rakamı biraz daha fazla göstererek 13.225 olarak vermektedir. Bk. Justin McCarthy, **Müslümanlar ve Azınlıklar**, çev. Bilge Umar, İstanbul 1998, s. 88.

12 Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 218; Orhan Sakin, **Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu**, Ekim Yayınları, İstanbul 2008, s. 161-167; McCarthy bu dönemde Konya'daki Ermenilerin sayısını 13.225 olarak vermiştir. McCarthy, **a.g.e.**, s. 88.

13 Kerim Sarıçelik, **Konya'da Modern Eğitim Kurumları (1869-1919)**, Çizgi Yayınları, Konya 2010, s. 289, 292.

14 BOA. DH. ŞFR. 467.1.1.

15 BOA. DH. ŞFR. 446.27.1.

16 Halaçoğlu, **a.g.e.**, s. 41, 42.

üzerine Hükûmet, Birinci Dünya Savaşı'nda Ermeni komitelerinin düşmanla iş birliği yapma ihtimalini düşünerek Zeytun, Maraş ve Haçin'de ikamet eden ve zararlı faaliyetlerde bulunan Ermeni grupların Konya'ya sevk edilmesine karar vermiştir¹⁷. Kararla bölgedeki Ermeniler Nisan'dan itibaren kırsalında Ermeni nüfusu olmayan Konya'ya peyderpey gönderilmeye başlanmıştır. Ancak bir süre sonra bu sevklerin tam bir çözüm olmayacağı kanaatine varılmıştır. Çünkü sevk edilen Ermeni grupların Konya'da toplu hâlde bulunmaları ve Ermeni nüfusunun artması, dolayısıyla diğer Ermenilerle birleşerek tehlike oluşturmaları ihtimali ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Talat Paşa, Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa'dan 24 Nisan'da bu Ermenilerin Konya'ya sevkini durdurulmasını¹⁸, İskenderun, Dört Yol, Adana, Haçin, Zeytun, Sis gibi yerlerden gönderileceklerin de Halep'in güneydoğusu ile Zor ve Urfa havasına yönlendirilmesini istemiştir.¹⁹ Talimat doğrultusunda Ermenilerin Konya yerine belirtilen bölgeye sevk edilmelerine karar verilmiştir²⁰.

21 Nisan 1915'te Konya'ya sevk edilen Ermeni muhacir sayısı 3.446'ya ulaşmıştır²¹. Talat Paşa'nın talimatına göre bu günlerden sonra artık Konya'ya sevk yapılmaması gerekiyordu. Fakat 28 Nisan'da Pozantı yoluyla Konya'ya gelmek üzere yaklaşık 900 Ermeni muhacir daha yola çıkarılmıştır²². Yine iki gün sonra Konya Valiliği, sayıları 1.500 civarında olan Ermeni muhacirin Sultaniye (Karapınar) ve Koçhisar'a sevkleri için karar verildiğini ancak miktarın giderek artması nedeniyle oluşan masrafları kazaların karşılamayacağını, bu sebeple de nakliye ve iâşe desteğine ihtiyaç duyulduğunu Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir²³.

Hükûmet, savaş koşullarında cephe gerisinde sadece güvenlik amacıyla kuvvet bulundurmamak istemediği için böylesi karar almıştır. Ayrıca zaruri bir durum olarak görülen bu kararda sevke tabi tutulanların yol boyunca istirahat-

17 Karar, Cemal Paşa'nın teklifiyle alınmıştır. Bk. Nevzat Artuç, **Ahmed Cemal Paşa (1872-1922), Askeri ve Siyasi Hayatı**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta 2005, s. 266.

18 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 22.

19 **Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 124.

20 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 6, 9.

21 BOA. DH. ŞFR. 468.47.1.

22 BOA. DH. ŞFR. 468.155.1.

23 BOA. DH. ŞFR. 464.4.1-3.

lerinin sağlanması için gerekli önlemler alınmıştır. Hatta bu önlemleri bizzat Cemal Paşa denetlemiş ve ordunun kaynaklarından karşılanmak üzere Ermeni muhacirlere ekmek verilmesini emretmiştir. Konya'ya sevk edilen Ermeni muhacirlerin çoğu Sultaniye civarında ikamete tabi tutulmuştur²⁴. Konya Valiliği, sevk edilenlerin sayısı giderek artınca muhacirler için Dâhiliye Nezaretinden acil tahsisat talep etmiştir. Bu talepte belirtilen rakamlara bakılırsa vilayetteki muhacir Ermeni sayısı 1.005 hanede yaklaşık 4.000'e ulaşmıştır²⁵. Sultaniye'ye sevk edilen Ermeniler, Zeytun çevresiyle sınırlı kalmamıştır. Konya Valiliğinin 6 Mayıs 1915 tarihli yazısıyla, kendilerinden şüphe edilen Konya'daki Ermeni ileri gelenlerinden 100 kişi ile Akşehir'de hakkında şüphe duyulan 30 Ermeni de Sultaniye'ye sevk edilmiştir²⁶. Böylelikle bir bakıma Sultaniye tehcir öncesinde Ermeni ayrılıkçı veya isyancılarının toplanma yeri hâline gelmiştir. Ancak bu dönemde Konya Vilayetine sevk ve sürgünlerde genellikle Sultaniye tercih edilse de tamamının buraya yerleştirildiğini söylemek mümkün değildir. Zira Karahisar Ermenilerinden ve Taşnaksütyun örgütü mensubu Doktor Arapyan da zararlı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle üç arkadaşıyla birlikte Konya Vilayetine 25 Mayıs'ta sürgün edilmiştir²⁷. Bunların vilayetin neresine yerleştirildiği kayıtlarda açıkça belirtilmemiştir. Savaş koşullarına bağlı olarak Konya Vilayetine sevk edilen başka Ermeniler de olmuştur. Hava değişimi ihtiyacı ve bedel ödemek suretiyle terhis olan Ermenilerin şimendifer, sahil ve menzil hattından uzak olan Koçhisar ile Tuz Gölü civarına yerleştirilmesi 30 Mart'ta Başkomutanlık Vekâletinin önerisiyle Konya Valiliğine bildirilmiştir. Bu durumda olan Ermenilerin doğruca zikredilen bölgelere sevki kararlaştırılmıştır. Vilayete bu günlerde bazı küçük yerleşim yerlerindeki Ermeni nüfusun tamamının iskân edildiği de görülmüştür. Buna, Dâhiliye Nezaretinin emriyle Kayseri'nin İncesu Karyesindeki Ermenilerin tamamının Ermeni nüfusu olmayan Aksaray'a sevki örnek gösterilebilir²⁸.

24 Yaşar Akbıyık, "Arşiv Belgeleri Işığında Zeytun Ermeni Meselesinin Halli", **Belleten**, C 54, S 209, Nisan 1990, s. 439-440.

25 **BOA. DH. ŞFR.** 469.146.1. Bu süreçte Konya'ya sevk edilen toplam Ermeni sayısı kaynaklarda 1.000, 2.000, 4.500, 5.000, 6.000 gibi farklılık göstermektedir. Günay, a.g.m., s. 562-563.

26 Ömer Gün, **Meşrutiyet'ten Mütareke 'ye Konya'ya Sürgün (1876-1918)**, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2021, s. 292.

27 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 152.

28 Gün, a.g.e., s. 291, 292.

1915 yılının Temmuz ve Ağustos aylarına gelindiğinde Sultaniye'ye yerleştirilen Ermeniler arasında birtakım huzursuzluklar baş göstermiştir. Bunun üzerine Konya Valiliği, Ermeni muhacirlerin bir kısmını Burdur yakınlarındaki Karaağaç, Yalvaç ve Uluborlu kazalarına belli bir oranda yerleştirmiştir²⁹. Hükûmet sevk edilen Ermenilerin gittikleri yerlerdeki nüfuslarını devamlı kontrol ederek “Müslüman nüfusun yüzde onunu” geçmemesine özen göstermiştir³⁰. 28 Temmuz'a kadar Zeytun'dan Konya'ya Ermeni gruplar gönderilmeye devam etmiş ve bunlardan 303'ü Burdur'a sevk edilmiştir. Fakat Dâhiliye Nezareti 5 Ağustos'ta Konya Valiliğinden Zeytun ve diğer yerlerden vilayete gönderilenlerin artık Zor'a sevk edilmesini istemiştir³¹. Çünkü vilayette Ermeni nüfusunun artmasıyla komitacılık ve ayaklanma tehlikesi oluşmuştur. Bunun üzerine Konya Vilayetinde toplanan Ermeniler ilgili iskân yerlerine sevk edilmişlerdir³².

II. Ermeni Kafiilelerin Konya'ya Gelişi, Sevki ve Konya'da Yaşananlar

Konya, coğrafi konumu itibarıyla yolların kavşak noktasında bulunması ve tren yolu üzerinde büyük bir yerleşim yeri olması gibi nedenlerle Ermeni kafiilelerinin sıklıkla uğradıkları ve belli sürelerle konaklamak zorunda kaldıkları merkezlerden biri olmuştur. Konya istasyonunda diğer birçok yerde olduğu gibi asker, cephane ve tahıl nakliyatı dolayısıyla uzun süren beklemler ve aşırı birikmeler yaşanmıştır³³.

Yukarı istasyonlar olarak adlandırılan Edirne, İstanbul, İzmit, Eskişehir, Ankara, Afyon yolu ile Konya'ya gelerek Adana, Urfa, Halep, Musul gibi yerlere gönderilen Ermeni muhacirler için de Konya, doğal olarak bir transit geçiş merkezi olmuştur³⁴. İzmir, Uşak, Afyon yolundan gelen Ermeni muhacirler Konya'dan geçmek zorunda kalmıştır. Konya'da toplanan muhacirler Konya-Ulukışla-Adana-Şam-Hama-Humus yoluyla daha güneye sevk edilmiştir. Aynı şekilde güneyden veya doğudan sevk edilen Ermeni muhacirlerin batıya gidişlerinde de Konya yine transit geçiş merkezi görevini üstlenmiştir³⁵.

29 BOA. DH. ŞFR. 481.62.1; BOA. DH. ŞFR. 480.143.1.

30 BOA. DH. ŞFR. 54.308.1.

31 Tosun, a.g.e., s. 80.

32 Kürşat Selim Şenol, **1915 Ermeni Tehciri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2006, s. 48.

33 Bakar, a.g.e., s. 86, 87.

34 Şenol, a.g.e., s. 42.

35 Gün, a.g.e., s. 289.

Sevk ve iskân sürecinde tutuklama ve sürgünlerle ilgili başlangıçta birtakım yanlış uygulamalar yapılmıştır. Bunun düzeltilmesi için Talat Paşa, Konya'nın da içinde bulunduğu bazı vilayetleri 1 Haziran'da uyarmıştır. Ermenilerden müteşebbis ve zararlı şahısların sürgün ve tutuklanmalarıyla ilgili tebligatın yanlış anlaşıldığını ve tutuklamaların rastgele yapıldığını, sürgün edilenlerin de yine aynı faaliyetlerde bulunabilecekleri yerlere gönderildiklerinden dolayı beklenen maksadın gerçekleşmediğini ve birçok yerde asıl fesat çıkararlara dokunulmadığını dile getirmiştir. Bu sebeple de sürgün edilecek Ermenilerin yeni eylemlerde bulunamayacakları yerlere gönderilmesini istemiştir³⁶. Ayrıca sevkler sırasında yerli ve yabancı Ermenilere nasıl davranılması gerektiğiyle ilgili vilayetler bilgilendirilmiştir. Talat Paşa, 10 Temmuz'da farklı yerlerden sevk edilmek üzere Konya'ya gelen ancak şimdiye kadar sevk edilmeyerek kalanlardan zararlı olanların ailelerine dokunulmaması ve sadece erkeklerin Zor'a sevk edilmesini Valilikten istemiştir. Yerli Ermenilerden de hıyanetleri ve komitelerle ilişkileri bilinenlerin aynı yolla ve aileleriyle birlikte Zor'a gönderilmeleri talep edilmiştir. Konya'daki yerli ve yabancı Ermenilerin Zor'a sevki hususunda Ermeni sevkine yeniden başlandığı izlenimi vermemek için kabilelerin uygun aralıklarla ve kalabalık olmayacak şekilde gönderilmeleri, Protestan ile Katoliklerin istisna tutulmaları hatırlatılmıştır³⁷. Sevk ve geçişler devam ederken hükûmet sık sık sevk ve iskânın maksadı ve hedefi ile ilgili taşra idarelerini uyarmayı ihmal etmemiştir. Bu kapsamda Dâhiliye Nezareti, 29 Ağustos'ta Ermeni sevkinin maksadının Ermenileri imha etmek olmadığını yalnızca onların Hükûmet aleyhine faaliyetlerde bulunmamalarının ve bir Ermenistan Hükûmeti kurulması yolundaki milli emellerini takip edemeyecek hâle getirilmelerinin amaçlandığı belirtilmiştir. Bu nedenle asker aileleri, sanatkârlar ile Protestan ve Katolik Ermenilerin ve suç işlememiş olanların yerlerinden edilmemesi, sevkiyat sırasında ihtiyaçların karşılanması, kabilelerin korunması ve kanunlar hilafına davranış sergileyen kişiler olursa bunların cezalandırılması istenmiştir. Bu konuda sorumluluğun vilayette olduğu vurgulanmıştır³⁸. Konya halkı da Ermenilere destek vermiştir. Konya'dan İstanbul'a gitmekte olan ve dönen Ermenileri taşıyan trenler

36 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Yayın no: 14, Ankara, 1995, s. 35, 36; **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 158.

37 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 147.

38 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 84, 85.

Akşehir'e geldiği zaman buradaki halk hava şartları nedeniyle üşüyen ya da ıslanan Ermeni muhacirlere evlerini ve hatta resmî daireleri açmışlar ve onlara yiyecek, giyecek temin etmişlerdir³⁹.

Ermeni kabilelerin Temmuz ayı boyunca Konya'ya gelmesi ve buradan başka yerlere sevk edilmesi devam etmiştir. 21 Temmuz 1915'te, İzmit'in Kurtbelen köyündeki 602 hanedeki 1.000 erkek ve 1.000 kadından oluşan Ermeni kabile Konya'ya sevk edilmiştir. 1915 yılı Ağustos ayında da Ermeni muhacirlerin sevkleri giderek artmış ve Konya vilayetinden başka vilayetlere de sevkiyat devam etmiştir. Bu kapsamda 16 Ağustos'ta İzmit'ten Konya'ya sevk edilen Ermenilerden 70'i Tarsus'a ulaştırılmıştır⁴⁰. Ay sonu itibariyle kabileler daha da artmış ve özellikle Ermeni muhacirlere verilen biletlerin Konya ve çevresindeki istasyonlara kadar olması beraberinde yığılmalara sebep olmuştur. Örneğin demiryolu şirketinin Ereğli'ye kadar bilet vermesi nedeniyle çeşitli yerlerden gelen binlerce Ermeni Ereğli'de kalmıştır. Çünkü gidecekleri yerlere sevkte yeterli vagon bulunamamıştır⁴¹. 28 Ağustos itibariyle Konya istasyonunda yaklaşık 3.000, Kaşınhanı istasyonunda 5.000 ve Ereğli istasyonunda 8.500 Ermeni muhacirin olduğu Konya Valiliği tarafından Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir⁴². Muhacirlerin sayısının giderek artmaya başladığı bu günlerde Dâhiliye Nazırı, 24 Ağustos'ta Ermeni sevkiyatının İstanbul'a tahıl gönderilmesine engel olmayacak şekilde gerçekleştirilmesini istemiştir⁴³. Bunun yanında 28 Ağustos'ta Dâhiliye Nezareti, Ereğli ile Pozantı arasında oluşan yoğunluk sebebiyle kabilelerin öncelikle demiryolu ve motorlu araçlarla sevk edilmelerini; bunun yeterli olmaması durumunda ise güvenlikleri de dikkate alınarak dayanıklılıklarına göre yaya, at arabaları, katır sırtında nakledilebilecekleri talimatını vermiştir⁴⁴.

Konya'da Ermeni grupların yoğunluk kazanmaya başladığı asıl dönem 1915 yılı Eylül ayı ve sonrasıdır. Bu durum beraberinde birtakım sorunları da ge-

39 Ferudun Ata, **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargulamaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 2011, s. 54.

40 Gün, **a.g.e.**, s. 290, 295.

41 Tosun, **a.g.e.**, s. 56.

42 Tosun, **a.g.e.**, s. 56.

43 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 224.

44 Mustafa Yahya Metintaş, **Ermeni Tehciri Sırasında Sağlık Sorunlarına Karşı Alınan Tedbirler ve Uygulamalar**, Kırmızılar Yayıncılık, Eskişehir 2018, s. 121.

tirmeye başlamıştır. Konya Valisi Celal Bey'in Dâhiliye Nezaretine 2 Eylül'de gönderdiği telgrafta bakılırsa Ermeni muhacirlerin ihtiyaçları kısmen karşılanmış fakat demiryolu şirketi muhacirlerin sevki için gerekli vagonları hâlâ sağlayamamıştır. Bu sebeple kargaşa ortamı oluşmuş olmalı ki telgrafta Ermeni muhacirlerin çeşitli istasyonlarda “kalabalık hâlde” intihar ettiklerinden bahsedilmiş ve hızlıca sevkleri için yeterli miktarda vagon tahsis edilmesi istenmiştir⁴⁵. Konya'dan transit geçişlerde yaşanan bu problem zamanla daha da artmıştır. 8 Eylül'de Konya Valiliği, Dâhiliye Nezaretiyle irtibat kurarak Konya istasyonunda yaklaşık 6.000 ve Ereğli istasyonunda 15.000'den fazla Ermeni bulunduğunu belirtmiştir. Buradaki izdiham sona erinceye kadar sevkியatın bir süre yapılmamasını istemiştir⁴⁶.

Ordunun ihtiyaçlarının giderilmesinde ve asker sevkியatının yapılmasında Konya istasyonu kullanıldığı için buradan sevk edilen Ermeniler daha fazla beklemek zorunda kalmıştır⁴⁷. 9 Eylül'de Dâhiliye Nazırı, vilayette yaşanan aksaklıkların giderilmesi için valiliğe talimat vermiştir. Talimatta özetle; Pozantı'dan Adana'ya kadar sevkியatın güvence altına alındığı ve ertelenmesini gerektirecek bir sebep olmadığı, sevkியatın devamının şimdilik uygun olduğu, Ereğli'de toplanan ve toplanacak olan muhacirlerin istirahatlerinin sağlanması, ihtiyacı olanlara düzenli olarak “muhacirin tahsisatı”ndan yiyecek verilmesi için oradaki memurların yeterli olmaması hâlinde vilayet memurlarından birkaçının oraya görevlendirilmesi istenmiştir⁴⁸.

13 Eylül 1915 tarihinde Konya Valiliği sevk ve iskân ile ilgili gelişmeleri Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir. Buna göre 11 Eylül'de 46, 12 Eylül'de 27, 13 Eylül'de ise 16 vagon ile Ermeni muhacirlerin Konya'ya geldiği, bunlardan bir kısmının 30 vagon ile üç gün içinde gidecekleri yerlere gönderildikleri ancak daha fazla Ermeni'nin gönderilebilmesi için günlük 40 vagona daha ihtiyaç olduğu belirtilmiştir⁴⁹. Ayrıca Konya istasyon komiseri, Ermeniler için vagon tahsis edemeyeceğini bildirmiştir. Celal Bey de bu durumu 22 Eylül'de telgrafla Dâhiliye Nezaretine bildirerek Konya'da, birikmeden kaynaklanan

45 BOA. DH. ŞFR. 486.134.1.

46 Gün, a.g.e., s. 291.

47 Şenol, a.g.e., s. 46.

48 Ermenilerin Sevk ve İskân, s. 244-245.

49 Tosun, a.g.e., s. 56-57.

soruna dikkat çekmiştir⁵⁰. Yine 26 Eylül’de Celal Bey’in Nezarete gönderdiği telgrafa bakılırsa devam eden günlerde sorunlar daha da artmış ve bunları şöyle sıralamıştır:

“Konya yayla iklimi olduğu için bu mevsimde soğuklar başlamıştır. Geceleri hava sıcaklığı 5-10 dereceye kadar düşmektedir. Muhacirlerin bir kısmı çadırlarda kalmakta bir kısmı da açıkta bulunmaktadır. Muhacirlerin gerek çadırli gerekse çadırsız olanların yaklaşık yüzde sekseni üzerlerini örtecek yorgandan da mahrum durumdadır. Konya istasyonunda 20.000 muhacir, yaklaşık bir o kadar da Ereğli’de bulunmaktadır. Afyonkarahisar, İzmit ve Eskişehir’den de muhacirler gelmeye devam etmektedir. Bunların Konya’dan çıkarılmaları için vagon tahsisinden başka çare bulunmamaktadır. İstasyon kumandanları bunlar için vagon tahsis etmemektedir. Muhacirlerin yaya olarak sevkine teşebbüs olunursa yaşlı, çocuk ve hasta olanlar yollarda dökülüp kalacaktır. Bu da her gün o güzergâhtan geçen yabancıların dikkatini çekecektir.”

Bu sorunlardan dolayı Celal Bey, muhacirlerin zor durumda olduğu için birkaç gün içerisinde sevk edilmelerine bir çözüm yolu üretilmesini istemiştir. Çözüm bulunamaz ise sevk edilen Ermenilerin bulundukları mahallerde, köylere ve kasabalara dağıtılarak iskân edilmelerinin sağlanabileceğini veya geldikleri yerlere dönmelerine izin verilmesini Dâhiliye Nezaretine önermiştir⁵¹.

Ermeni muhacirlerin sevkini yapan diğer valilikler de mevcut durumu Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir. Buna göre 10 Eylül 1915’te 1.737, 11 Eylül’de 1.384 Ermeni muhacirin Eskişehir’den, 18 Eylül’de Afyon’daki 7.991 Ermeni’den 5.769’unun Konya’ya gönderildiği rapor edilmiştir⁵². Karahisar Muhtasarı Şevket Bey’in 18 Eylül günü verdiği malumata bakılırsa Bursa, Eskişehir ve Ankara taraflarından gelen Ermenilerin sayısı, 7.631’i Karahisar, 2.000’i de Çay istasyonu civarında olmak üzere toplam 9.631’e ulaşmıştır. Bunların Konya’ya gönderilmesi kararı alınmış fakat askerî sevkîyat nedeniyle Konya’ya sevkler için vagon bulunamamış sadece posta trenleri ile 20-30 kişi sevk olunabilmiştir⁵³.

50 BOA. DH. ŞFR. 666.107.1.

51 BOA. DH. ŞFR. 490.119.1.

52 Gün, a.g.e., s. 290, 291.

53 Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 93.

Konya’da transit geçişlerde sorunlar sürerken 3 Ekim’de Eskişehir civarından 50 vagon ile Ermeni muhacirler Konya’ya gönderilmeye devam etmiştir⁵⁴. Dolayısıyla vagon ihtiyacı daha da artarak Konya’da izdiham yaşanmış ve hatta muhacirler arasında ölenler olmuştur. Böylesi sorunlarla birlikte 3 Ekim itibarıyla Konya’da 20.000’den fazla Ermeni muhacirin sevkiyatını beklediği anlaşılmaktadır⁵⁵.

Yaklaşık bir hafta sonra yığılma biraz olsun giderilmiştir. Çünkü Konya istasyonunda toplanan Ermenilerden 11.000’i 9-10 Ekim’de sevk edilebilmiştir⁵⁶. 11 Ekim’de Vali Vekili Rahmi Bey’in Dâhiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta bakılırsa sevk edilen muhacir sayısı 12.000’e çıkmıştır. Ayrıca bugünlerde Konya’da 40.000 Ermeni’den 10.000 kişinin kaldığı ve bundan sonra gelecek olan Ermenilerin sevk edilecekleri vasıtaların tahıl nakliyatını engellemeyecek şekilde Konya Polis Müdüriyeti tarafından temin edildiği bilgisi verilmiştir⁵⁷. Bir gün sonra sevk edilmeyi bekleyen Ermenilerden 13.500’ü daha gönderilmiştir⁵⁸. Devam eden günlerde sevkler kesintisiz devam etmiştir. Bu kapsamda 13 Ekim’den 16 Ekim’e kadar yukarı istasyonlardan gelenlerle beraber Konya’dan 2.500’ü yaya, kalanı da vagonla olmak üzere toplam 9.600 Ermeni muhacir sevk edilmiştir⁵⁹.

Konya’da yaşanan olumsuzluklar Talat Paşa’ya da iletilmiştir. Talat Paşa Eskişehir, Karahisar ve Kütahya mutasarrıflıklarından Konya’ya sevki kararlaştırılan Ermeni muhacir sayısını istemiştir⁶⁰. Gelen cevaplara bakılırsa 18 Ekim

54 Gün, a.g.e., s. 294.

55 BOA. DH. ŞFR. 56.381.1; Hükûmet, vilayetteki yığılmaları önlenmek için önceden tedbir olarak geçici konaklama yerleri olan kamplar oluşturmuştur. Kamplar doğrudan Hükûmetin denetimine tabi olmakla birlikte zaman zaman ihtiyaçların karşılanamaması durumu ortaya çıkmış ve yabancı yardım kuruluşlarından destek alınmıştır. Özellikle Amerikan Kızılhaç’ı ve Amerikan yardım kuruluşları bu destekler sayesinde kampların işletmesini yapar hâle gelmiştir. Konya’da kurulan kamp, istasyon yakınlarındaki açık alana kurulmuştur. Sevk ve iskân sürecinin bu aşamasında Konya’daki genel görünüm şehirde bulunan Amerikan yardım kuruluşunun hastanesinde görevli doktor ve misyonerler tarafından rapor edilmiştir. Bk. Çiçek, a.g.e., s. 265-267.

56 Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 101-102.

57 Ermenilerin Sevk ve İskânı, s. 286.

58 Tosun, a.g.e., s. 80.

59 BOA. DH. EUM. 2. Şb. 68.92.1.

60 BOA. DH. ŞFR. 57.65.1.

itibariyle Karahisar istasyonunda hâlâ 1.863 Ermeni muhacir bulunmaktadır⁶¹. Aynı tarihte Çay istasyonunda ise 2.000 civarında Ermeni muhacir Konya'ya hareket etmek üzeredir⁶². Yine aynı gün Kütahya'da 1.400 kadar Ermeni muhacirden 1.000 kadarı Konya'ya sevkini beklemektedir⁶³. Diğer taraftan 17 Ekim'den 19 Ekim'e kadar üç gün içerisinde Konya'dan posta ve marşandiz trenlerle 5.000 Ermeni muhacir ilgili yerlere gönderilmiştir⁶⁴. 21 Ekim'e gelindiğinde yeni gruplar Konya'ya gelmeye devam etmiştir. Bu tarihte Valiliğin raporlarına göre Konya'da durum şöyledir:

“Merkezde 26.000 Ermeni bulunmaktadır ve bunların Pozantı'ya sevk edilebilmeleri için 520 vagona ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kadar vagonun tedariki de mümkün değildir. Köylerden bu ihtiyacı giderecek nakliye vasıtası toplansa bile mevsim kış olduğundan muhacirlerin hasta olmaları kaçınılmazdır. Eşyalarıyla birlikte yürüyerek sevkleri hâlinde ise çoğunluğu yollarda dökülüp kalacaktır.”

Dolayısıyla Konya'da yeniden izdiham oluşmuştur ve bu dikkate alınmalıdır. Kaldı ki ahalinin de şikâyeti oldukça artmıştır⁶⁵.

Bununla birlikte 21 Ekim'de yukarı istasyonlardan gelenler ve Akşehir'den gönderilen Ermenilerden 4.854'ü iki gün içinde sevk edilmiştir. 23 Ekim günü de 14 vagonla 1.050 Ermeni daha gönderilmiştir⁶⁶. Konya'ya yukarı istasyonlardan gönderilen Ermenilerden 23-24 Ekim gecesi vagonla 580, diğerlerinden araba ile 1.500 civarında erkek sevk edilmiştir. Bu durum 24 Ekim'de Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir⁶⁷. Küçük grupların sevkine karşılık bu günlerde bütün vagonlar askerî erzak taşınmasına tahsis edildiği için Konya'dan Pozantı yönüne hiçbir tren hareket edememiş ve Konya'ya yaya olarak gelen Ermeniler, Konya, Karaman ve Ereğli istasyonlarında yığılıp kalmıştır. Dolayısıyla Konya'da bulunan Ermenilerin tekrar yaya olarak sevkine imkân

61 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 108.

62 **BOA. DH. ŞFR.** 494.9.1.

63 **BOA. DH. EUM.** 2. Şb. 68.93.1.

64 **BOA. DH. EUM.** 2. Şb. 68.95.1.

65 **BOA. DH. EUM.** 2. Şb. 73.56.1. Sevk sürecinin bu aşamasında Konya'daki genel görünüm şehirde bulunan Amerikan yardım kuruluşunun hastanesinde görevli doktor ve misyonerler tarafından rapor edilmiştir. Bk. Çiçek, **a.g.e.**, s. 240-250.

66 Metintaş, **a.g.e.**, s. 91.

67 **BOA. DH. ŞFR.** 494.86.1.

kalmadığı gibi trenle gönderilmesi de mümkün olmamıştır. Benzer şekilde Ereğli’de yığılma olmuş ve buradakilerin de gönderilmesi için ilgililere tebligatta bulunulmuştur.⁶⁸ Buna karşın 24 Ekim’de Konya Vilayetinden, vilayet dışında bulunan Ermenilerin Dâhiliye Nezaretinden tebligat yapılmadıkça sevk olunmaması ve yerlerinde kalmaları istenmiştir⁶⁹.

24 Ekim’e kadar sevk edilenler arasında Konya Ermenilerinin de olduğu Talat Paşa’nın kayıtlarından anlaşılmaktadır. Buna göre Konya’dan sevk edilen yerli Ermenilerin sayısı 4.381 kişidir. Bunların büyük bir kısmı Suriye, Zor, Halep, Urfa ve Musul’a gönderilirken bir kısmı da Adana, Bolu, Beyrut, Aydın, İzmit, Niğde gibi yerlere gönderilmiştir⁷⁰.

Son sevklerden sonra 26 Ekim’de asker aileleriyle Katolik ve Protestanlar müstesna olmak üzere yerli ve yabancı Ermeni sayısı 1.500 kişidir⁷¹. İki gün sonra bu kişilerin sevk edildiği bilgisi Nezarete iletilmiştir⁷². Yine Vali Samih Rıfat Bey, Dâhiliye Nezaretine 30 Ekim’de 2.700 kişinin 36 vagon ile yola çıkarıldığını⁷³; 31 Ekim’de de Konya’da yabancı Ermenilerden 1.500 kişinin kaldığını ve bunların da bir iki güne kadar sevk edileceğini bildirmiştir⁷⁴. Ayrıca 1 Kasım’da 2.885 Ermeni muhacir⁷⁵ ile 7-8 Kasım’da yukarı istasyonlardan gelenlerden 2.500’ünün 34 vagon ile gidecekleri yerlere gönderildiği⁷⁶, 13 Kasım’da diğer istasyonlardan gelen vagonlarla merkezde bulunan Ermenilerden 1.275’inin sevk edildiği bilgisi verilmiştir⁷⁷. 9 Kasım’da Edirne Karaağaç ahalisinden bir grup Ermeni direkt Konya’ya sevk edilmiştir⁷⁸. 11 Kasım itibarıyla, asker aileleri ile Protestan ve Katolikler müstesna olmak üzere bütün vilayet dâhilinde sevke tabi 4.108 Ermeni bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunların 1.168’i yerli, geri kalanının ise diğer yerlerden gelip sevk edilmek

68 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 110-111.

69 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 295-296.

70 Tosun, **a.g.e.**, s. 46.

71 **BOA. DH. ŞFR.** 494.111.1.

72 **BOA. DH. ŞFR.** 495.20.1.

73 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 311.

74 Tosun, **a.g.e.**, s. 81.

75 **BOA. DH. ŞFR.** 495.73.1.

76 **BOA. DH. EUM.** 2. Şb. 73.60.4.

77 **BOA. DH. ŞFR.** 497.32.1.

78 Tosun, **a.g.e.**, s. 60.

üzere bulunan kişilerdir⁷⁹. Buna karşın Valiliğinin bir gün sonra verdiği bilgiye bakılırsa asker ailesi, Katolik ve Protestan Ermenilerin vilayetdeki toplam sayısı 10. 000'i geçmiştir⁸⁰. İki gün sonra Dâhiliye Nezareti, sevk edilmek üzere Konya'da bekleyen 2.000 Ermeni'nin şimdilik sevk edilmeyerek gözetim altında tutulmalarını, asker aileleri ile Katolik ve Protestan olanların Konya'da uygun yerlere iskân edilmelerini istemiştir⁸¹. Bu süreçte Konya üzerinden başka yerlere sevk edilmek için gönderilen Ermenilerden bazıları Konya'da kalmak istediklerini beyan etmişlerdir. Bu maksatla Dâhiliye Nezaretine başvurarak izin isteyenler olmuştur⁸².

Samih Rıfat Bey, 23 Kasım'da Konya'ya sevk olunan Ermeni muhacirlerin miktarı ve onların kazalara taksimi hakkında Dâhiliye Nezaretine bilgi vermiştir⁸³. Bu günlerde Pozantı tarafına sevkıyat yapılamaması nedeniyle merkezde yoğunluk oluşması önlenmek istenmiş ve Ermeniler, Ilgın başta olmak üzere kaza ve köylere sevk edilmiştir⁸⁴. 23 Aralık'ta Konya'daki Ermeni sayısı 8.385'tir ve bunların iskânı için vilayet dâhilinde muhtelif yerlere gönderilmesi planlanmaktadır⁸⁵. Bu süreçte sevklerle ilgili haberleşmeler ise daha çok Halep Vilayetiyle yapılmıştır. Bu nedenle 28 Kasım'da Talat Paşa, vilayetlere haberleşmelerin Halep vilayetiyle değil, eskiden olduğu gibi Dâhiliye Nezaretisiyle yapılmasını emretmiştir⁸⁶.

1916 yılı başından itibaren Konya'dan sevkler devam ettirilmiştir. Buna karşın nakit bedel ödeyerek veya hava değişimi talep ederek Niğde, Irak, Suriye gibi yerlerden sevk edilenlerin arttığından bahsedilmiştir. Sevke tabi tutulan Ermenilerden önemli bir kısmı sevk edildiği bölgelerden çeşitli sebeplerle geri dönebilmiştir. Dolayısıyla hem sevklerin devamı hem de böylesi geri dönüşlerle Valilik, Konya'da Ermeni nüfusun çoğalacağına dikkat çekerek bu konuda tedbir alınmasını istemiştir⁸⁷.

79 BOA. DH. ŞFR. 497.1.1.

80 Gün, a.g.e., s. 292.

81 Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 118.

82 Tosun, a.g.e., s. 57.

83 BOA. DH. ŞFR. 498.74.1.

84 BOA. DH. ŞFR. 498.84.1.

85 BOA. DH. ŞFR. 502.62.1.

86 BOA. DH. ŞFR. 58.143.1.

87 BOA. DH. ŞFR. 509.34.1.

25 Ocak 1916 günü, yukarı istasyonlardan gelen 1.600 muhacir ile Konya’da bulunan 1.225 muhacirden oluşan toplam 2.825 Ermeni’nin iskân bölgelerine sevk edilmesine devam edilmiştir⁸⁸. 28 Ocak’ta İstanbul basınına göre şimdiye kadar Konya’dan memleketlerine gönderilen Ermeni muhacirlerin sayısı 10.000’e yakındır⁸⁹. Ancak Konya Valiliği vilayete sevklerin devam etmesinden rahatsızdır ve bu konuyla ilgili Dâhiliye Nezaretine sitemde bulunulmuştur. Burada Ermeni sevkياتının durdurulmasına, daha önce tebliğ edilmesine rağmen Eskişehir’den Konya’ya sevkياتın devam ettiğine dikkat çekilerek ya sevkiyata son verilmesi ya da geleceklerin Konya’dan Pozantı yönüne doğru gönderilmesine müsaade edilmesi istenmiştir⁹⁰.

Talat Paşa, 1 Şubat’ta Ermeni sevkياتına son verilmesinin Eskişehir Mutasarrıflığına yazıldığını belirtilerek şimdiye kadar Konya’ya gelmiş olanların vilayetin münasip mahallerinde ve eski tebligata göre iskân edilmesini emretmiştir⁹¹. Aynı tarihte Eskişehir’e yazılan telgrafta da Eskişehir’den Konya’ya mütemadiyen Ermeni sevk edildiğinin Konya vilayetince bildirildiği hatırlatılmıştır. Ancak evvelce bildirildiği gibi sevkياتın sonlandırıldığı; dolayısıyla Ermenilerin şimdilik Eskişehir’den Konya’ya gönderilmeyip bulundukları mahalde iskân edilmeleri istenmiştir⁹². 12 Şubat günü Dâhiliye Nezareti, sevk sırasında İstanbul’da oldukları için sevk edilemeyen bir grup İzmitli Ermeni’yi Konya’ya göndermiş ve bunların vilayet dâhilinde iskân edilmelerini istemiştir⁹³. 25 Şubat’ta ise 136 Ermeni İzmir’den Konya’ya gönderilmiştir⁹⁴.

1916 Şubat’ında Dâhiliye Nezareti, görülen lüzum ile idari ve askerî sebeplerden dolayı Ermeni sevkياتının durdurulduğunu Vilayete bildirmiştir. Ayrıca şimdiye kadar çıkarılanlardan başka artık hiçbir sebeple sevk yapılmamasını emretmiştir⁹⁵. Fakat bu tarihten sonra da bazı özel durumlar dâhilinde sevkler yapılmaya devam etmiştir. Örneğin 3 Nisan’da Nezaret, Hınçak komitesiyle ilgilerinden dolayı Balıkesir’den çıkarılan bazı Ermenilerin Konya’ya sevk

88 Gün, **a.g.e.**, s. 297.

89 Bakar, **a.g.e.**, s. 186.

90 **BOA. DH. ŞFR.** 506.99.1.

91 **BOA. DH. ŞFR.** 60.199.1.

92 **BOA. DH. ŞFR.** 60.190.1.

93 Tosun, **a.g.e.**, s. 61-62.

94 Gün, **a.g.e.**, s. 295.

95 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 132.

edilmek üzere Karahisar'a geldiğini belirtilerek oraya geldiklerinde demiryollarından uzak bir kazaya gönderilmelerini Konya Vilayetinden istemiştir⁹⁶. 26 Nisan'da da İstanbul ve diğer yerlerden gönderilecek Ermenilerin Konya-Karaman-Tarsus üzerinden Zor'a gönderilmeleri emredilmiştir⁹⁷.

19 Şubat 1917 tarihi itibarıyla Konya'da 1.485 yerli Ermeni bulunmaktadır. Bunların yanında büyük çoğunluğunu Batı vilayetlerinden gönderilenlerin oluşturduğu Ermeni sayısı 3.495'i erkek ve 7.233'ü kadın olmak üzere 10.728'dir⁹⁸. Katolik ve Protestan olarak yerinde bırakılanların sayısı 319'dur. Asker ailesi olduğu için sevk edilmeyenler 1.145, ihtida edenler 26, özel emirle sevk durdurulanlar 261, son emir gereğince askere gönderilenler 695 kişidir⁹⁹. Belirtilen tarihte çeşitli şekillerde Konya'da ticaret ve zanaatla uğraşan Ermenilerin sayısı 216'dır. Resmî dairelerde çalışanların sayısı ise 236'dır. Yerli ve yabancı Ermeniler, Katolik ve Protestan olarak yerlerinde bırakılanlar, asker ailesi oldukları için kalanlar, ihtida edenler, özel emirle kalanlar, son emir gereğince askere sevk edilenler 10.728 kişidir. Buna göre söz konusu tarihte Konya'daki Ermenilerin toplam sayısı 11.580 kişi olarak görülmektedir¹⁰⁰.

Konya Valiliğinin Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 15 Mart 1917 tarihli telgrafta Konya ve bağlı yerlerdeki Ermenilerin 1.990 adedi yerli ve 6.696 adedi yabancı olmak üzere toplam 8.686 kişiden oluştuğu bildirilmiştir. Bu kişilerin kayıtlı olduğu defterin posta yoluyla Dâhiliye Nezaretine gönderildiği ifade edilmiştir¹⁰¹.

II.1. Sevk ve İskânın Konya'daki Ekonomik Boyutu

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik olumsuzluklara rağmen sevk ve iskân için vilayet ve mutasarrıflıklara ayrı ayrı ödenek

96 Bakar, **a.g.e.**, s. 100-101.

97 **BOA. DH. ŞFR.** 65.95.1.

98 Gün, **a.g.e.**, s. 298.

99 Tosun, **a.g.e.**, s. 74.

100 **BOA. DH. EUM.** 2. Şb. 74.50.1; **BOA. DH. EUM.** 2. Şb. 74.50.2; **BOA. DH. EUM.** 2. Şb. 74.50.3.

101 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 384-385.

tahsis etmiştir¹⁰². Konya, sevk öncesi Zeytun Ermenilerinin iskânıyla çeşitli ihtiyaçların ortaya çıktığı vilayet olması nedeniyle mali desteğe gereksinim duymuştur. Bunun için Konya Valiliği 30 Nisan 1915'te Dâhiliye Nezaretine müracaat ederek nakliye için 60.000 kuruş, iâşe için de günlük 200.000 kuruş ödeneye ihtiyac olduğunu ve ayrıca 5.000 ya da 6.000 liranın da nakden gönderilmesini talep etmiştir¹⁰³. Talep hızlı bir şekilde karşılanmadığı için 200.000 kuruşluk ödenek talebi 6 Mayıs ve 10 Mayıs 1915'te yinelenmiştir¹⁰⁴. Ayrıca bu günlerde Konya Valiliğinin, Ereğli'de bulunan 4.022 Ermeni muhacirin iâşeleri için de 4.000 kuruş ödeneye ihtiyacı olmuştur¹⁰⁵. 25 Mayıs'ta Adana'dan gelen Ermenilerin iâşe ve sevklerinde harcanmak üzere gerekli ödeneğin Nezaretten gönderilmesine izin verilmiş fakat ödenek Konya'ya ulaşmadığı için 27 Mayıs'ta yeniden talepte bulunulmuştur. Nihayet Dâhiliye Nezareti, 29 Mayıs'ta Ermeniler için gerekli iâşe ve iskân masraflarının muhacirin ödeneğinden karşılanmasını isteyerek¹⁰⁶ ilk planda sevkıyat sırasında kabilelerin ihtiyaçlarının karşılanması için gereken ödenek tahsisi yapılmıştır¹⁰⁷. Bu sayede Konya Valiliği, mayıs ayında Adana'dan gelen yaklaşık 5.000 Ermeni'nin iâşe masrafı olarak 59.760 kuruş, sevk masrafı olarak da 36.827 kuruş harcama yapmıştır¹⁰⁸.

Sevk ve iskân sürecinde Konya'ya gelen Ermeni muhacirlerin doğal olarak temel beslenme ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, ödenek talep etmesi hâlinde Ereğli'de bulunan Ermeni muhacirlerin ekmek, zeytin ve peksimet ihtiyaçları için gereken paranın gönderileceğini, 29 Ağustos 1915'te Konya Valiliğine bildirmiştir. 31 Ağustos'ta da istasyonlarda bulunan Ermeni muhacirlere muhacirin tahsisatından karşılanmak üzere ekmek verilmesini ve hareket ettiklerinde zor durumda kalmamaları için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir¹⁰⁹. 1 Eylül'de bu ihtiyaçların karşılanması için

102 Şenol, **a.g.e.**, s. 56.

103 **BOA. DH. ŞFR.** 469.4.1.

104 Tosun, **a.g.e.**, s. 63.

105 Gün, **a.g.e.**, s. 294.

106 Fehmi Kurtuluş, **Ermeni Tehciri ve Alınan Önlemler**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2019, s. 7.

107 Tosun, **a.g.e.**, s. 62.

108 Tosun, **a.g.e.**, s. 64.

109 Gün, **a.g.e.**, s. 294.

Dâhiliye Nezareti, Konya'ya 400.000 kuruş ödenek göndermiştir¹¹⁰. Valilik, 20 Eylül'de Konya merkezde bulunan 18.000 kişilik Ermeni nüfusun iâşe masrafları için ilave 4.000 lira, Ereğli Kaymakamlığı da 1.000 lira ödenek talep etmiştir¹¹¹.

22 Mart 1917 tarihine gelindiğinde Konya Vilayetine Ermeni muhacirlerin ihtiyacı için Dâhiliye Nezareti tarafından 500.000 kuruş ödenek daha gönderilmiştir¹¹². 20 Haziran'da iskân bölgeleri değiştirilen Rum ve Ermenilere harbiye tahsisatından verilmekte olan yevmiyelerin Mülteciler Talimatnâmesi'nin 6. maddesindeki hükme göre artırıldığı ifade edilmiştir. Günlük ödenen yevmiyelerin temmuz ayı başından itibaren küçükler için 60 paraya ve büyükler için 3 kuruşa çıkarıldığı bildirilmiştir¹¹³. 5 Temmuz'da Konya Valiliği, Dâhiliye Nezaretinden Arap ve Ermenilerin iâşeleri için seferberlik tahsisatından daha önce gönderilen 3.000 liranın tamamen harcandığını belirterek yeniden ödenek talebinde bulunmuştur¹¹⁴. Bunun üzerine tehcir edilen Ermeniler ve Rumların ihtiyaçları için 8 Ekim'de Konya Vilayetine 7. 500 lira ödenek gönderilmiştir¹¹⁵.

1918 yılında da Konya Vilayetine muhacirlerin ihtiyaçları için ödenek tahsis edilmeye devam edilmiş ve bu kapsamda 24 Mart 1918'de 500.000 kuruşluk ödenek aktarılmıştır¹¹⁶. Ödenek içerisinde muhacirlerin sağlık giderleri de bulunmaktadır. Bu doğrultuda Hükûmetçe görülen lüzum üzerine yerleri değiştirilerek yine Konya'ya gönderilen Rum ve Ermeni ailelerden hasta olanların ilaç, muayene ve tedavi masrafları seferberlik tahsisatından ödenmiştir¹¹⁷.

Sevk ve iskân sürecinde ödenek talepleri savaş ekonomisi gereği gecikmeli de olsa karşılanabilmiştir. Özellikle savaşın ekonomik yükünün iyice arttığı 1918 yılında vilayetlerde bulunan muhacirlerin giderleri karşılanmaya devam

110 Kurtuluş, **a.g.e.**, s. 8.

111 Tosun, **a.g.e.**, s. 64.

112 Kurtuluş, **a.g.e.**, s. 10.

113 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 388-389.

114 Tosun, **a.g.e.**, s. 64.

115 Kurtuluş, **a.g.e.**, s. 13.

116 Bakar, **a.g.e.**, s. 113-114.

117 **BCA.** 272.74.66.27.6.1; **BCA.** 272.74.66.27.6.2; **BCA.** 272.74.66.27.6.3; **BCA.** 272.74.66.27.6.5.

edilmiştir. Konya Defterdarlığı, 22 Mayıs 1918’de Konya’dan diğer yerlere gönderilecek Arap, Rum ve Ermeni ailelerin masraflarına tahsis edilen 8.000 liralık bir ödenğin kullanılabilmesi için ihtiyaç duyulan senedin bir an önce düzenlenerek gönderilmesini istemiştir¹¹⁸.

Ödeneklerin nasıl kullanacağı ile ilgili Valilik zaman zaman tereddüt yaşamıştır. Örneğin Konya Valiliği, 9 Kasım 1918 günü Konya’dan memleketlerine dönecek Ermeni ve Rumlardan sadece ihtiyacı olanların mı yoksa hepsinin mi masraflarının ödeneceğini Dâhiliye Nezaretine sormuştur¹¹⁹. Nezaret, ödeneklerin yetmemesi durumunda ilaveler yapmıştır. Bunun kanıtı olarak 14 Kasım 1918’de Konya Vilayetine Arap, Rum ve Ermeni ailelerin iâşe ve yol masrafları için gönderilen 600.000 kuruşun dışında 2.000.000 kuruş daha gönderilmesi gösterilebilir¹²⁰.

Mondros Mütarekesi öncesi ve sonrasında peyderpey Ermeni muhacirlerin geri dönüşlerine izin verilmiştir. Bunun için gerekli maddi kaynaklar da oluşturulmuştur. 26 Ocak 1919’da Dâhiliye Nazırı Vekili Ahmet İzzet imzasıyla Konya Vilayetine gönderilen telgrafta Arap, Rum ve Ermenilerin masrafına karşılık seferberlik ödenğinden 2.000.000 kuruş gönderildiği bildirilmiş¹²¹ ve bu ödenek geri dönüşler için kullanılmıştır¹²². Ancak mütarekeden sonra oluşan kargaşa ortamında bazı sorunlar yaşanmış ve bunlar dikkatlice Hükûmet tarafından takip edilerek aksaklıklar giderilmeye çalışılmıştır. Buna göre 29 Mart 1919’da Konya’dan sevk olunan Ermeni muhacirlere şimendifer bileti alındıktan ve yoldaki iâşeleri temin edildikten sonra 2,5 lira verildiği haberinin araştırılması ve bu konuya açıklık getirilmesi istenmiştir¹²³. Mayıs ayında Ankara, Konya ve Akşehir’e gidecek Ermeni ve Rum muhacirler ile Müslüman muhacirler tren ücretlerindeki aşırı artış nedeniyle gönderilememiştir. Eskiden 120 kuruş olan bir kişilik ücretin 18,5 liraya çıkması nedeniyle sevkler aksamıştır. Muhacirler için özel bir fiyat tespit edilmesi için yapılan teşebbüsler sonuçsuz kalmıştır. Yine bu günlerde Maliye Nezaretinden istenen

118 **BCA**. 272.74.66.27.12.1; **BCA**. 272.74.66.27.12.2.

119 **BOA. DH. ŞFR**. 601.137.1.

120 Bakar, **a.g.e.**, s. 197.

121 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 445.

122 Tosun, **a.g.e.**, s. 90.

123 **BOA. DH. ŞFR**. 97.317.1.

6.000 lira gönderilmemiş ve bu nedenle muhacirlerin sevkıyatı ertelenmek zorunda kalınmıştır. Sadece dul ve kimsesiz kadınlardan oluşan bir kafilenin sevk edilebileceği bildirilmiştir¹²⁴.

II.2. Sevk ve İskân Sırasında Konya'daki Kısıtlamalar ve İhtida Olayları

Sevk ve iskân sürecinde Hükûmet, Ermeni vatandaşlara yönelik birtakım kısıtlamalar getirmiştir. Bu kapsamda 2 Ağustos 1915'te aralarında Konya'nın da bulunduğu bazı vilayetlerden 16-60 yaş arasındaki erkek Ermenilerin Osmanlı ülkesinin sınırları dışına çıkmasına izin verilmemesini istemiştir¹²⁵. Yine Talat Paşa'nın 21 Ekim 1915 tarihli talimatıyla Ermenilerin izinsiz hareketlerine kısıtlama getirilmiştir. Müslüman olmuş ya da olmamış bütün Ermenilerin memur olanlarıyla ellerinde askerî belgeye sahip olarak resmî bir görev için gidenler hariç olmak üzere diğer demiryolu memur ve hizmetlilerinin Dâhiliye Nezaretinden izin almadan bulundukları yerden İstanbul'a veya diğer yerlere gitmelerine izin verilmemesi istenmiştir¹²⁶.

Konya'da bazı Ermeniler ihtida etmiş yani Müslüman olmuşlardır. Onların bu tavrı ilk zamanlar sevkten kurtulmak için din değiştirdikleri şeklinde yorumlanmıştır¹²⁷. Bunun için 5 Ağustos 1915 tarihinde Konya vilayetine gönderilen bir yazıda Ermenilerin din değiştirmelerinin kabul edilmeyeceği bildirilmiştir. Fakat sonradan din değiştirme taleplerine Hükûmetin tavrı değişmeye başlamıştır¹²⁸. 4 Kasım'da vilayetlerden sürekli ikamet ettikleri yerlerde bırakılan veya sevkıyat sırasında merkezden gönderilen özel emirlerle ikametgâhlarına iade edilen veya herhangi bir yerde kalan Ermenilerin din olarak İslamiyet'i seçip Müslüman olmalarının kabul edileceği bildirilmiştir¹²⁹. 8 Mart 1916 tarihinde de bu tartışmalar sürmüş ve anılan tarihte Dâhiliye Nezareti ihtida eden Ermenilerin de sevk edilmeleri gerektiğini Konya vilayetine bildirmiştir.¹³⁰

124 Bakar, a.g.e., s. 200.

125 Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 69-70.

126 Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 149-150.

127 Tosun, a.g.e., s. 44-45.

128 Bakar, a.g.e., s. 101.

129 Ermenilerin Sevk ve İskânı, s. 314.

130 Tosun, a.g.e., s. 45.

II.3. Konya’da Sevk ve İskândan Muafiyetler ile Af ve Yardım Talepleri

Dâhiliye Nezareti 15 Ağustos 1915 günü, Protestan mezhebinde bulunan Ermenilerden şimdiye kadar sevk olunmayanların sevkinden vazgeçilmesi; sevk olunanların ve kalanların sayılarının bildirilmesini emretmiştir¹³¹. Aynı tarihte Konya’ya da gönderilen bir başka telgrafta Ermeni mebus ve ailelerinin sevk ve iskân kapsamında dışarı gönderilmemesi¹³², bir diğerinde ise sevk edilecek Ermenilerden asker, subay ve sıhhiye subaylarının ailelerinin bulundukları yerlerde kalmalarına müsaade edilmesi istenmiştir¹³³. 17 Ağustos 1915’te de demiryolları hizmetinde çalışan Ermeni memurlar ile diğer çalışanlardan ellerinde hizmetlerine dair belge olanların aileleriyle birlikte sevklerinden imtina edilmesi talep edilmiştir¹³⁴.

Dâhiliye Nezareti 8 Eylül 1915’te de Osmanlı Bankasının merkez ve şubelerinde çalışan ve iyi hâlleri Hükûmetçe onaylanan Ermeni memurların şimdilik görevlerine devam etmelerine müsaade edilmesini emretmiştir¹³⁵. 18-19 Eylül’de Talat Paşa, Anadolu Demiryolu Şirketinde görevli memurların nakliyat ve askerî hususlar sebebiyle sevk olunmamalarını, şimendiferde görevli Ermeni memur ve müstahdemin yakın akrabalarının da sevkten muaf tutulmalarını istemiştir¹³⁶.

16 Ocak 1916 günü Talat Paşa, içinde Konya’nın da olduğu bazı vilayetlerden bilgi istemiştir. Burada Ermenilerden sevkıyat esnasında herhangi bir görevi olmadığı hâlde sevkten muaf tutulmak amacıyla hizmete alınanların ve hâlen şimendifer işlerinde devam eden, bir hizmeti olmadığı hâlde hizmetli gösterilip alıkonulanların vilayet dâhilindeki miktarı ile isimlerinin araştırılmasını ve Dâhiliye Nezaretine bildirilmesini istemiştir¹³⁷. Aynı tarihte Nezaret, Düyun-ı Umumiye ve Reji idarelerinde çalıştığı için sevkten muaf tutulan Ermeni memurlar ile yeniden tayin edilen Ermenilerin isimlerinin, tayin tarihlerinin ve nereli olduklarının araştırılarak bilgi verilmesini vilayetten talep etmiştir¹³⁸.

131 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 213-214.

132 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 76.

133 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 215.

134 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 217.

135 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 244.

136 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 264-265.

137 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 126.

138 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 345.

25 Nisan 1916'da demiryollarında görev yapan bazı Ermeni memur ve müstahdemlerin görevli oldukları istasyonlarda değişiklik yapıldığı belirtilmiştir. Bu kişilere askerî makamlarca verilecek belgelerde ailelerini de görev yerlerine götürmelerine müsaade edilmesi emredilmiştir¹³⁹.

Sevk ve iskân süresince sevk edilecek Ermenilerin af talepleri ile sevk tabi tutulanlara yardım yapılması yönünde çeşitli müracaatlar olmuştur. Bunların masrafları Hükûmet tarafından karşılsa da özellikle yabancı kurum ve kuruluşlar Anadolu'daki temsilcileri aracılığıyla yardım girişiminde bulunmuş fakat bunlara Hükûmet ve mahallî idareciler şüpheyile yaklaşmıştır. Örneğin, Konya'da bulunan Amerikan Hastanesi doktoru Dodd, Amerikan Büyükelçiliğinden temin ettiği paraları Ermenilere dağıtmıştır. Durumu öğrenen Konya Valiliği bunu 27 Şubat 1916'da Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir¹⁴⁰. 10 Haziran 1916'da Talat Paşa, Konya'ya sevk olunan Zeytun Ermenilerine Amerikan heyetinden bir üyenin yardım amacıyla gönderilmesinde bir sakınca olup olmadığını sormuştur¹⁴¹. Konya Valiliği bu talebe olumsuz cevap vermiştir¹⁴².

Bunların dışında sevk ve iskân edilmesine karar verilen kişilerden bazıları şahsen veya Ermeni cemaatleri aracılığıyla sevk dışında bırakılmak istemiştir. Konya Ereğli'ye sevk edilen Papaz Karabet Dülgeryan ve yanındakiler Başkumandanlık Vekâletinden daha yakın yerlere iskân edilme talebinde bulunmuşlardır. Burdur Ermeni Cemaati adına Papaz Arsen, Osmanlı Devleti'ne asırlarca sadık kaldıklarını ve Konya'ya zor şartlarda geldiklerini söyleyerek sevk ve iskândan muaf tutulmalarını istemiştir. Benzer şekilde sadakatlerini belirten Karahisar Ermeni Cemaati üyeleri, Konya'ya göç ettirilecekleri şayialarından rahatsız olduklarını dile getirmiş ve başka bir yere gönderilme talebinde bulunmuştur. Isparta Ermeni Cemaati adına Serkis, Konya'ya gönderilen Isparta Ermenilerinin daha münasip yerlere yerleştirilmelerini istemiştir¹⁴³. Karamürselli Ermeniler adına müracaat eden Papaz Nişan, Konya'da iskân edilmeleri için talepte bulunmuştur¹⁴⁴. Benzer gerekçelerle bizzat Talat Paşa da emir vermiştir. Bu doğrultuda Tekfurdağı eski mebusu Agop Boyacıyan Efendi'nin Konya Ereğlisi'nde zorunlu sevk kapsamındaki yeğeni

139 BOA. DH. ŞFR. 63.96.1.

140 Tosun, a.g.e., s. 65-66.

141 Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 39-40.

142 Tosun, a.g.e., s. 66.

143 Bakar, a.g.e., s. 104.

144 Gün, Meşrutiyet'ten Mütareke'ye Konya'ya Sürgün, s. 291.

Tekfurdağlı Bogos'un sevkinden vazgeçilerek Konya'da kalmasına müsaade edilmesini ve durumun bildirilmesini istemiştir¹⁴⁵.

Benzer talepler neticesinde Konya'da zorunlu ikâmete tabi tutulan Ermenilerin kendileri ya da yakınlarından pek çoğu Konya dışında istedikleri bir yerde ve genellikle İstanbul'da ikâmet etmelerine izin verilmesi hususunda af taleplerinde bulunmuşlardır. Konya'da sevk ve iskân nedeniyle bulunan bazı Ermeniler de eş ve çocuklarının ya da diğer yakınlarının yanlarına gelmesi konusunda yardım talep etmiştir¹⁴⁶. Bazı Ermeniler de sevk edildikleri yerlerden memnun kalmadıkları için kendilerinin Konya'ya gönderilmesini istemiştir¹⁴⁷. Neticede Konya Valiliği, Protestan ve asker ailelerinden oluşan 414 Ermeni'nin sevkinden vazgeçildiğini Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir¹⁴⁸.

II. 4. Sevk ve İskân Sırasında Konya'da Güvenlik Tedbirleri ve Özensizlikler

Savaşın bütün şiddetiyle devam ettiği ve olumsuzluklarının had safhaya çıktığı günlerde bile Hükûmet, Ermeni kafilelerin güvenliğine zarar gelmemesi için büyük gayret göstermiştir. Dâhiliye Nezareti taşradaki yöneticilere gönderdiği talimatlarla özellikle jandarma ve memurlardan Ermenilere kötü muamele etmemeleri için tedbir alınmasını ve olası fenalıkları yapanların azledilerek yargılanması talimatını vermiştir¹⁴⁹. Bunun yanında Dâhiliye Nezareti, vilayetlerden Ermeni sevkياتında görevlilerin isyana sebep olabilecek her türlü hareketten kaçınmasını emretmiştir¹⁵⁰. Nitekim Dâhiliye Nezareti, Konya'nın da aralarında bulunduğu bazı vilayetlere gönderdiği 1 Eylül 1915 tarihli telgrafta, Urfa Amele Taburunun bir bölümündeki Ermenilerin kazma ve kürekle saldırarak başlarındaki yüzbaşı ile bazı Müslümanları şehit ettiklerine değinilmiş ve Ermenilere yönelik emniyet tedbirlerinin artırılması istenmiştir¹⁵¹.

145 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 116.

146 Gün, **a.g.e.**, s. 301-303.

147 Gün, **a.g.e.**, s. 310.

148 Tosun, **a.g.e.**, s. 70.

149 McCarthy, **Türkler ve Ermeniler**, s. 168; Yusuf Sarınoy, "Ermeni Tehciri Sırasında Yaşanan Suiistimaller ve Alman Tedbirler", Ed. Mehmet Şahingöz, **Ermeni Meselesinde Türk Yurdu Yazıları**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2007, s. 362.

150 **BOA. DH. ŞFR.** 55.269.1.

151 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 240.

Bundan başka Halep İskân-ı Aşayir ve Muhacirin Müdürü Şükrü, Konya sevk memurluğundan verilen bilgiye dayanarak sevkியatta gereken özenin gösterilmediği, gevşek davranıldığı ve yayımlanan talimatnâmeye uyulmadığı hususunu dile getirmiştir¹⁵².

5 Eylül 1915 tarihinde Konya Valiliği, Ermenilerin Ereğli'ye sevkі sırasında bazı görevlilerin Ermenilere kötü davranması üzerine polis tarafından rapor tutulduğunu Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir. 7 Eylül'de Konya'nın Saidili (Kadınhanı) ve Ilgın kazaları arasında Ermenilere yönelik bir saldırı meydana gelmiş ve eşyaları gasp edilmiştir. Bu olaya karışan 10 kişi ve onlarla iş birliği yapan 3 jandarma tutuklanmıştır¹⁵³. 17 Eylül 1915 günü Hacı Nuri adlı kişinin Karaman istasyonunda Ermeni muhacirlere kötü davranıldığıyla ilgili şikâyet resmî belgelere yansımıştır. Tevfik Çavuş isimli bir jandarmanın Karaman istasyonunda bazı Ermeni muhacirleri kırbaçladığı, daha önce yapılan uyarılara rağmen böyle davranan kişi ile buna müsamaha gösterenler hakkında hızla tahkikat yapılması ve suçluların şiddetle cezalandırılması ve sonucun bildirilmesi Nezaret tarafından istenmiştir¹⁵⁴. Bunların yanında bazı doktor ve istasyon çalışanları rüşvet, yolsuzluk gibi kötü davranışlar sergilemiştir. Konya İstasyon Tabibi İstavrakı'nın bazı Ermenilere para karşılığında, yolculuk yapamaz ya da istirahati gereklidir şeklinde raporlar verdiği tespit edilmiştir¹⁵⁵. Bazı Ermeniler ihtiyaçları olmadıkları hâlde devletten para talebinde bulunmuştur. Bazıları sahte isimlerle işlem yaptıрма yoluna gitmiştir¹⁵⁶.

Sevk ve iskân sürecinde benzeri ihmalleri bulunanlar Konya'daki Divan-ı Harp mahkemesine sevk edilmiştir. Buna 15 Aralık 1915'te Konya'ya sevk edilecek Ermenilerden bazılarını para karşılığında bir süre Eskişehir'de ikamet ettiren polis memurlarının mahkemeye sevk edilmeleri kanıt olarak gösterilebilir¹⁵⁷. Neticede 1916 yılı 22 Mayıs gününe kadar Konya'da 16 kişi Ermenilerin sevk ve iskânları olumsuz davranışları nedeniyle Divan-ı Harpte yargılanmıştır¹⁵⁸.

152 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 99.

153 Tosun, **a.g.e.**, s. 67.

154 Bakar, **a.g.e.**, s. 128.

155 **BOA. DH. EUM. KLH. 2.3.1; BOA. DH. EUM. KLH. 2.3.2; BOA. DH. EUM. KLH. 2.3.3.**

156 Tosun, **a.g.e.**, s. 69.

157 **BOA. DH. EUM. MEM. 71.73.1.**

158 Bakar, **a.g.e.**, s. 132, 133.

Sevk edilen Ermenilerden bazılarının yetkili makamlardan izin almaksızın eski yerlerine dönmeleri veya rüşvet aracılığıyla kaçmaları da söz konusu olmuştur. Bu minvalde gelişmelerin yaşanması üzerine Talat Paşa, aralarında Konya'nın da bulunduğu bazı vilayet ve mutasarrıflıklardan, sevk edildikleri yerlerden firar ederek gelen Ermenilerin toplattırılarak daha ilerilere sevk edilmeleri ve sayılarının bildirilmesini istemiştir¹⁵⁹. Konya'ya sevk edilen bazı Ermeni kadınların sahte nüfus tezkeresi düzenlenerek ve kıyafet değiştirerek para mukabilinde İstanbul'a kaçırılmakta iken yakalandıkları ve yerlerine iadelerinin istendiği¹⁶⁰ ve yine İstanbul'a gidebilmek için Ermeni kadınların kendilerini Müslüman olarak tanıttıkları ve çarşaf giydikleri polis ve müfettiş raporlarına yansımıştır¹⁶¹. Konya'dan yolcu treni ile İstanbul'a gelen iki Ermeni kadının Haydarpaşa İstasyonunda yakalanarak Polis Umum Müdürlüğüne sevk edildiği arşiv kayıtlarına girmiştir¹⁶². Sonuçta sevk ve iskâna tabi olduğu hâlde uygun olmayan yöntemlerle kaçmaya çalışanlar hakkında transit geçtikleri Konya İstasyonunda kontroller yapılmış ve kurallara uymayan bazı Ermeniler tespit edilerek trenlerden indirilmiştir¹⁶³. Hatta Konya'da söz konusu bu yöntemlerle kaçmak isteyenlerin artması üzerine kadınlara seyahat belgesi düzenlenmesi gündeme gelmiştir¹⁶⁴.

Kitlesel sevklerin azalmasından sonra yukarıdaki gelişmelere benzer olaylar yaşanmaya devam etmiştir. Bazı Ermenilere sahte vesika vererek İstanbul'a kaçırdığı bildirilen Konya istasyon memuru Tahsin Efendi hakkındaki tahkikat ve takibat yapılmıştır¹⁶⁵. 29 Aralık 1918 tarihinde Konya'da bir Ermeni kızı kaçıran iki şahıs yakalanarak tutuklanmış ve tahkikat evrakı adliyeye sevk edilmiştir¹⁶⁶. Bu tür olayların artması üzerine Nezaret, seyahat varakalarındaki isimlerle nüfus tezkirelerinin karşılaştırılması ve böylece kız kaçırma vakalarının tespit edilerek önlenmesini istemiştir¹⁶⁷.

159 BOA. DH. ŞFR. 63.294.1.

160 BOA. DH. EUM. SSM. 60.86.1; BOA. DH. EUM. SSM. 60.86.2.

161 BOA. DH. EUM. SSM. 18.20.1; BOA. DH. EUM. SSM. 18.20.2; BOA. DH. EUM. SSM. 18.29.1.

162 BOA. DH. EUM. SSM. 11.23.A.1.

163 BOA. DH. EUM. SSM. 8.12.A.1.

164 BOA. DH. ŞFR. 535.15.1.

165 BOA. DH. ŞFR. 66.167.1.

166 BOA. DH. EUM. 2. Şb. 66.22.1; BOA. DH. EUM. 2. Şb. 66.22.2; BOA. DH. EUM. 2. Şb. 66.22.3; BOA. DH. ŞFR. 608.39.1.

167 BOA. DH. EUM. 2. Şb. 28.6.1; BOA. DH. EUM. 2. Şb. 28.6.2.

Sevk ve iskân sürecinde savaş ve iklim koşullarının etkisiyle sağlık sorunları da görülmüştür. Talat Paşa imzasıyla 7 Kasım 1915'te Konya Vilayetine gönderilen telgrafta, Ereğli'deki 200 Ermeni'den 50'sinin ağır ve 150'sinin hafif hasta ve çoğunluğunun dizanteri ve sıtma olduğu ve kalacak yerleri olmadığından bahsedilerek bunların boş olan Ermeni evlerinde tecrit edilmeleri istenmiştir¹⁶⁸.

III. Sevk ve İskânın Sona Ermesi ve Konya Vilayetine Geri Dönüşler

Ermenilerin sevk ve iskânı, Konya gibi bazı vilayetlerde daha önce başlasa da kitlesel sevkler 1 Haziran 1915'ten 15 Mart 1916'ya kadar yaklaşık dokuz ay sürmüş ve bu tarihten sonra vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen talimatla sevk ve iskân durdurulmuştur¹⁶⁹. Bu günlerden sonra kitlesel sevkler yapılmamış sadece yollarda bulunanlar sevk bölgelerine gönderilmeye devam etmiştir. Ermeni muhacirlerin geri dönüşüyle ilgili ilk adım 14 Ekim 1918'de sadrazamlık makamına gelen Ahmet İzzet Paşa tarafından atılmıştır. Esasında 8 Eylül 1918 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Konya Valiliğine gönderdiği telgrafta Konya'nın merkez ve merkeze bağlı yerlerde bulunan Ermenilerin sevk edilmeyerek bulundukları yerlerde kalmalarını istemiştir. Ahmet İzzet Paşa'nın 19 Ekim 1918 tarihinde kurduğu Hükûmetin programında nakil ve sevk edilen Ermenilerin ve diğer vatandaşların eski yerlerine dönmelerine izin verileceği ve zararlarının ödeneceği belirtilmiştir¹⁷⁰.

Meclis-i Vükela kararıyla Hükûmet, savaş sebebiyle nakledilen Ermenilerden isteyenlerin tekrar eski ikametlerine dönebileceklerine dair resmî izni içlerinde Konya'nın da bulunduğu vilayetlere göndermiştir. Talimatta dönüşlerin isteğe bağlı olacağı ve zorlama yapılmayacağı vurgulanmıştır. 5 Kasım 1918'de bir talimat daha gönderilerek Ermenilerden isteyenlerin tekrar eski yerlerine dönmelerinde kolaylık gösterilmesi, herhangi bir mağduriyete müsaade edilmemesi, seyahatleri süresince yetecek miktarda ekmek verilmesi, sevkîyat için ilave vagon tahsis edilmesi, yol masraflarının harbiye tahsisatından ödenmesi, baskı ve korku ile Müslüman olanların serbest bırakılması, seyahatler sırasında asayiş ve mahallî düzenin korunması için itina gösteril-

168 Bakar, a.g.e., s. 135.

169 Sarımay, a.g.m., s. 362.

170 Tosun, a.g.e., s. 86.

mesi istenmiştir. 5 Kasım tebliğatında ayrıca Ermeni cemaatine hemen kilise tedariki için Konya Vilayetine özel olarak hükûmetçe yardım yapılmasından bahsedilmiştir¹⁷¹.

Geri dönüşlerin serbest bırakılması üzerine Konya'ya gelişler olduğu gibi Konya'dan gidenler de olmuştur. Konya'dan 18 Kasım 1918 tarihi itibarıyla 2.721 kişi memleketlerine geri dönmüştür. Buna karşın Konya'da hâlâ 30.000 civarında Ermeni bulunmaktadır¹⁷². Konya Valiliği 21 Kasım 1918'de, vilayete sevk edilen Ermenilerden memleketlerine dönmek isteyenlerin güvenli bir şekilde dönmeleri ve iskân edilmelerinin sağlanması hususunda yeniden Nezaretten destek istemiştir¹⁷³.

1918 yılı Kasım ayının son günlerinde Konya'da bulunan Ermeni gruplar memleketlerine dönmek için acele etmiştir. Bu doğrultuda 24 Kasım 1918'te Konya Valiliği, istasyonda toplanan Ermenilerin hücumla vagonlara bindikleri ve sevklerinin tehir edilmeyerek bir defaya mahsus olmak üzere memleketlerine gitmelerine müsaade edildiğini Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir¹⁷⁴. Nitekim 5 Aralık'ta Konya'dan yola çıkan 200 kadar Ermeni muhacirin İstanbul'a vardığı basına yansımıştır¹⁷⁵. 9 Aralık'ta ise Konya'da sevk ve iskân konusunda Hükûmetten yardım talep etmeyip kendi imkânlarıyla sevklerini isteyen Ermeniler olmuştur. Konya Valiliği bunların sayısı ve nereli olduklarını İstanbul'a bildirmiştir¹⁷⁶.

12 Aralık 1918 tarihinde tebliğ olunan 11 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Vükela kararı ile seferberlik esnasında gerçekleşen sevk suçlarının araştırılması amacıyla beşincisi Konya Vilayetine gönderilmek üzere on adet komisyon kurulmuştur¹⁷⁷. Yine aynı gün Konya'dan Dâhiliye Nezareti, Ermeni ruhani reisi nezdinde bulunan ve sevk edilen Ermeni yetimlere ücretsiz ekmek verilmesini istemiştir¹⁷⁸. Nezaret, böylesi talep ve ihtiyaçların seferberlik tahsis-

171 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 176-177.

172 Tosun, **a.g.e.**, s. 87.

173 **BOA. DH. ŞFR.** 603.37.1.

174 **BOA. DH. ŞFR.** 603.71.1.

175 Bakar, **a.g.e.**, s. 178, 179.

176 **BOA. DH. ŞFR.** 605.56.1.

177 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 185-186.

178 **BOA. DH. ŞFR.** 605.102.1.

tından karşılanmasını uygun bulmuştur¹⁷⁹. Ayrıca 19 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Vükela kararıyla geri dönüşlerin izlenmesi amacıyla Eskişehir, Ankara ve Konya havalisine gönderilecek tahkik heyetlerinin masraflarının seferberlik ödeneğinden karşılanması kabul edilmiştir. Bunun gerçekleşmemesi hâlinde mezkûr harcamaların Hazine-i Maliyeden yapılması istenmiştir¹⁸⁰.

19 Aralık 1918 tarihinde Konya’da hâlen sevk edilmek üzere 2.000’den fazla Ermeni bulunmaktadır¹⁸¹. 23 Aralık’ta Konya Valiliği, Konya’daki Ermeni sevkîyatından bahsedilerek vagon bulunamadığından sevkîyatta sorun yaşandığını ve bunun giderilmesi için Muhacirin Müdüriyetine dirayetli ve yetenekli birinin görevlendirilmesini istemiştir¹⁸².

Ermeni muhacirlerin yerlerine iadesinde yaşanan sorunları tespit etmek üzere 27-31 Aralık’ta komisyonlar oluşturulmuştur. Buna göre İskân-ı Muhacirin Müdürü Sabri Bey’in başkanlığında, Mülkiye Müfettişlerinden Refet ve Celal Bey ile Ermeni ve Rum Patrikhanesi temsilcilerinin de içinde bulunduğu bir heyet, iade olunanların durumunu incelemek için hareket edecek ve incelemelere Konya’dan başlanacaktır¹⁸³. Dâhiliye Nezareti, 6 Ocak 1919 günü Konya Vilayetinden söz konusu heyetin Konya’ya gelişine kadar Ermeni muhacirlerin sevk olunmamasını istemiştir¹⁸⁴.

Dâhiliye Nazırı Vekili Ahmet İzzet 15 Ocak 1919 tarihinde, Konya Vilayetinden 9 Aralık tarihli talimatnâmenin yanlış yorumlandığını belirterek bütün Ermenilerin kira bedellerinin ödenmesinin mümkün olmadığı, kimsesiz kadın ve acezenin mutlaka vilayet merkezinde toplanması gerektiği, muhafaza ve iaşeden maksadın her gün sıcak yemek verilmesi olmayıp açlık ve sefaletten korunmaları anlamına geldiğini bildirmiştir. Ayrıca ihtiyacı olan Ermenilere ekmek veya hububat verilmesi ve ara sıra da yemek dağıtılmasını ve bölgedeki komisyonun da bu konuda bilgilendirilmesini emretmiştir. Bir gün sonra Ahmet İzzet, Konya Vilayeti ile Eskişehir ve İzmit mutasarrıflıklarından yardıma muhtaç Ermenilere memleketlerine gidinceye kadar ödenek

179 BOA. DH. ŞFR. 94.165.1.

180 Ermenilerin Sevk ve İskânı, s. 410-411.

181 Bakar, a.g.e., s. 183.

182 BOA. DH. ŞFR. 603.56.1.

183 Bakar, a.g.e., s. 184.

184 BOA. DH. ŞFR. 95.53.1.

tahsis edilmesini istemiştir. Gittikleri yerden başka bir yere gitmeleri hâlinde ise kendilerine ücret ödenmemesi talimatı verilmiştir¹⁸⁵. 18 Ocak 1919 günü de Ermeni yetimlerinin Ermeni cemaati teşkilatı olan yerlerde onlara teslimi, olmayan yerlerde ise Hükûmetçe emniyet altına alınması ve durumun bildirilmesi istenmiştir¹⁸⁶. 26 Ocak'ta Ermeni ve Rumların genel durumu ve iskân işlerini incelemek üzere Konya'da bulunan karma heyetin oradaki çalışmalarını bitirmeleri hâlinde Eskişehir, Bilecik ve İzmit'e gitmelerinin heyet reisliğine bildirilmesi talep edilmiştir¹⁸⁷. Yine aynı gün memleketlerine dönmekte olan gayrimüslimlerin derhâl mal ve mülküne kavuşmalarının sağlanması, açıkta kalan Müslüman muhacir ve mültecilerin de mağduriyetine meydan verilmesi, yardıma muhtaç olanların iâşe ve iskânının kimseyi mağdur etmeden talimatlar doğrultusunda sağlanması emredilmiştir¹⁸⁸.

Konya Vilayeti geri dönüşlerde karşılaştığı sorunlar hakkında Dâhiliye Nezaretinden görüş istemiştir. Bu kapsamda Nezaret çeşitli konularda vilayete talimat vermiştir: Rum ve Ermenilere ait malların çeşitli yollarla el değiştirmesine fırsat verilmemesi¹⁸⁹, terk edilen Ermeni mallarının sahiplerine iade edilmesi¹⁹⁰, mülteci ve muhacir yetim çocukların yabancıların eline geçmesine meydan verilmemesi¹⁹¹, memleketlerine dönenlerin bir süre vergilerden muaf tutulması¹⁹², sevk ve iskân sırasında terk edilen meskenlerin sahiplerine iadesi edilmesi¹⁹³.

185 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 199-201.

186 Kurtuluş, **a.g.e.**, s. 38.

187 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 443.

188 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 207-208.

189 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 450.

190 **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 218-219.

191 **Ermenilerin Sevk ve İskânı**, s. 455.

192 Gün, **a.g.e.**, s. 308.

193 **BOA. DH. ŞFR.** 632.65.1.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği günlerde tamamen bir iç güvenlik tedbiri olarak Osmanlı Ermenilerinin bir kısmına yönelik alınan sevk ve iskân kararı ve uygulanması bakımından Konya, sevkin bütün boyutlarıyla yaşandığı bir vilayet olmuştur. Daha sevk ve iskân kararı alınmadan Zeytun Ermenilerinin Konya vilayetine sevk ve iskânı da bir bakıma naklin ön uygulama sahası olarak değerlendirilebilir. Kaldı ki Karahisar ve Kayseri İncesu'dan Ermenilerin Konya'ya gönderilmesi sevk öncesi iskân denildiğinde ilk akla gelen vilayet olmuştur. Fakat gerek isyana katılmış bu Ermenilerin Konya'da da komitacılık ve ayaklanma ihtimalinin oluşması gerekse sevk ve iskâna tâbi tutulan kişi sayısının fazlalığı nedeniyle bu düşünceden vazgeçilmiştir.

Vilayete yapılan sevkleri ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi yukarda da bahsedildiği gibi Zeytun Ermenilerinin nakil öncesi vilayete sevk ve iskânlarıdır. İkinci dönemi ise sevk ve iskân kararı sonrası vilayetin mülki ve ulaşım kaynakları göz önünde bulundurularak kabilelerin sevk için toplanma ve sevk ve iskân bölgelerine sevk edilmeleridir. Esasen ikinci dönemde birinci dönem atılan adımdan vazgeçilerek bu Ermeni grupların da sevke tâbi tutulmuş olması dikkate alındığında asıl önemli ve uzun olan ikinci dönemdir. Sevke tâbi tutulan Ermenilerin yoğunlaşmaya başladığı günler Ağustos 1915'in sonları olmuş ve vilayet genelinde yaklaşık sayıları 16.500'e ulaşmıştır. Bu günlere kadar sevk ve iskânın uygulanmasının anlaşılamaması ile oluşan küçük aksaklıklar dışında vilayet genelinde sorunlar yaşanmamıştır. Fakat bu günlerde trenler daha çok İstanbul'a tahıl sevki ve askerî gayelerle kullanılmaktaydı. Dolayısıyla bu yığılmalar trenlerle değil motorlu, yaya ve at arabaları yoluyla önlenmeye çalışılmış fakat bu çözüm bir dizi başka sorunu beraberinde getirmiştir. Asıl sorun ise sayıları günden güne artan kabilelerin Eylül ayı içerisinde yaklaşık 21.000'e çıkmasıyla ortaya çıkan izdihamdır. Buna karşın Eylül ortalarında kısmen ek vagonlar bulunmuş ancak Eylül sonu Konya merkez ve Ereğli'de yaklaşık sayıları 40.000'i bulan ve sevk bekleyen Ermeniler için yeterli olmaktan uzak kalınmıştır. Özellikle Cemal Paşa ve Konya Valisinin özel çabalarına rağmen havalardan da soğumaya başlaması kamplarda kalanlar için bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte ortaya çıkan izdiham uzun sürmemiş ve Ekim ayının ortalarından itibaren kabilelerin yaklaşık 4/5'i sevk edilmiştir. Bir hafta sonra benzer bir yoğunluk yeniden oluşmuş fakat önceki tecrübelerden olsa gerek sayıları 50.000'i bulan bu yığılma bu kez 26 Ekim itibariyle gideril-

miş ve vilayet genelinde sevk bekleyen Ermeni sayısı 15.000'e düşürülmüştür. Bu günlerde dikkat çekici olan gelişme ise yaşanan hareketlilikten olsa gerek Konya'daki 4.381 yerli Ermeni'nin de sevke tâbi tutularak gönderilmiş olmasıdır. Sevk ve iskânın başlangıç günlerinde yerli Ermenilerin sevki gerektirecek bir durumlarının olmaması kararına çelişki gibi görünen bu durum, sevke tâbi tutulan bu grubun içerisinde önemli miktarda Zeytun Ermenilerinin olduğu ile açıklanabilir. Ekim ayının son haftasına girilirken bu yığılmalar başlangıçtaki planlamada düşünüldüğü gibi Konya vilayetinin kaynaklarıyla giderilebilmesi dikkat çekicidir. Çünkü sevk güzergâhındaki diğer vilayetlerin böyle bir hareketliliğin üstesinden gelebilecek kaynakları yoktur. Dolayısıyla dönemin koşulları dikkate alındığında yaklaşık bir aylık sürede çözüm üretilebilmesi vilayet açısından bir başarı olarak değerlendirilmelidir. 1915 yılının Kasım ayı nispeten vilayete gelen yeni grupların da azalmasıyla daha sakin ve ortaya çıkan olumsuzluklar da yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte zaman zaman vilayetteki Ermeni sayısı yaklaşık 10.000'li rakamlara ulaştığı ve bir kısmının Ilgın civarındaki köylere iskân edildiği bilinmelidir. 1915 yılının Aralık ve 1916 yılının Ocak aylarında vilayette sevke tâbi vatandaşların hareketliliği kısmen azalsa da devam etmiştir. Konya vilayeti sevk ve iskânı bütün ağırlığıyla hissetmiş olacak ki Konya Valisinin Ocak 1916 sonunda Dâhiliye Nezaretine sitemde bulunması ve devam eden günlerde vilayete sevk yapılan ön istasyonlarda çözüm üretilmesi dikkat çekicidir. Resmî yazışmalara bakılırsa Şubat 1916'dan itibaren de vilayete sevklerde belirgin bir azalma görülmekle birlikte valiliğin bir yıl sonraki cetvelinde vilayette 1.485'i yerli, 10.728'i ise diğer yerlerden gelenler olmak üzere toplam 12.213 Ermeni vatandaş bulunmaktadır. Buna göre yerli Ermeni'den 1/10 civarında kalmıştır. Diğer taraftan vilayette hâlâ önemli miktarda sevke tâbi Ermeni bulunmaktadır. Bütün bu rakamlara bakılarak Konya'da toplanan ve sevk edilen Ermeni sayısını tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Zikredilen rakamların mükerrerliği de dikkate alınarak resmî belgelere göre 60 ile 80.000 civarında bir hareketlilikten söz edilebilir.

Konya vilayetinde sevk ve iskânını bütün boyutları görülmüştür. Özellikle ekonomik bakımdan sevke tâbi tutulan insanların ihtiyaçlarının karşılanması için sürekli vilayet tarafından Hükûmetten ödenek istenmiş ve bu talep zaman zaman gecikse de karşılık bulmuştur. Dolayısıyla ihtiyaç duyulan bütün ekonomik kaynakları Hükûmet sunmuş, valilik de sevk ve iskâna tâbi tutulan vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu hususla ilgili özellikle yabancı

kuruluşların da yardım talepleri geri çevrilmemiştir. Vilayette sevk ve iskânın diğer boyutları makalede ilgi başlıkta değerlendirilmiş olmakla birlikte vilayetin konumu ve kaynakları sevk ve iskândan geri dönüş için de kullanılmıştır. Zaman zaman sayıları 30.000'lere çıkan Ermeni vatandaşların ihtiyaçları Hükûmetin de desteğiyle vilayet kaynaklarından karşılanmıştır.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan
Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Yazar Katkıları
Author Contributions

EY (% 50) AU (% 50)

Açık Erişim Lisansı
Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Akbıyık, Yaşar, “Arşiv Belgeleri Işığında Zeytun Ermeni Meselesinin Halli”, **Belleten**, C 54, S 209, Nisan 1990, s. 435-462.

Artuç, Nevzat, **Ahmed Cemal Paşa (1872-1922), Askeri ve Siyasi Hayatı**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış) Doktor Tezi, Isparta 2005.

Ata, Ferudun, **İşgal İstanbul’unda Tehcir Yargılamaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 2011.

Bakar, Bülent, **Ermeni Tehciri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2009.

Çiçek, Kemal, **Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917**, Cedit Neşriyat, Ankara 2020.

Günay, Nejla, “Ermenilerin Tehcir Edilmesi Kararında Etkili Olan Faktörler ve Maraş-Zeytun Ermenilerinin Tehciri”, **Belleten**, C 73, S 267, Ağustos, 2009, s. 555-580.

Halaçoğlu, Yusuf, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.

Karpat, Kemal, **Osmanlı Nüfusu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Kurtuluş, Fehmi, **Ermeni Tehciri ve Alınan Önlemler**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2019.

McCarthy, Justin, **Müslümanlar ve Azınlıklar**, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998.

McCarthy, Justin, **Türkler ve Ermeniler: Osmanlı İmparatorluğu’nda Milliyetçilik ve Çatışma**, çev. Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

Metintaş, Mustafa Yahya, **Ermeni Tehciri Sırasında Sağlık Sorunlarına Karşı Alınan Tedbirler ve Uygulamalar**, Kırmızılar Yayıncılık, Eskişehir 2018.

Milli Mücadele Döneminde Bekirağa ve Malta Anıları 1919-1921, (Haz. Mehmet Akif Bal), Özgü Yayınları, İstanbul 2003.

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Yayın no: 14, Ankara 1995.

Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Yayın no: 91, Ankara 2007.

Ömer, Gün, **Meşrutiyet'ten Mütareke 'ye Konya'ya Sürgün (1876-1918)**, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2021.

Sakin, Orhan, **Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu**, Ekim Yayınları, İstanbul 2008.

Sarıçelik, Kerim, **Konya'da Modern Eğitim Kurumları (1869-1919)**, Çizgi Yayınları, Konya 2010.

Sarınay, Yusuf, "Ermeni Tehciri Sırasında Yaşanan Suiistimaller ve Alınan Tedbirler", Ed. Şahingöz, Mehmet, **Ermeni Meselesinde Türk Yurdu Yazıları**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 2007, s. 360-366.

Şenol, Kürşat Selim, **1915 Ermeni Tehciri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2006.

Şimşir, Bilâl N., **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, 5. Basım, Ankara 2009.

Tosun, Ramazan, **Ermeni Tehcirinde Konya**, Palet Yayınları, Konya 2015.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Toprak İskân Genel Müdürlüğü (Muhacirin Fonu): İskân (272.0.0.11)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Toprak İskân Genel Müdürlüğü (Muhacirin Fonu): Muhasebe, Levazım, Mübayaat (272.0.0.74)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye (DH): DH. EUM. 2. Şb. İkinci Şube

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye (DH): DH. EUM. KLH Kalem-i Hususi

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye (DH): DH. EUM. MEM. Memurin Kalemi

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye (DH): DH. EUM. SSM Seyrüsefer Kalemi

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye (DH): DH. HMŞ. Hukuk Müşavirliği

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye (DH): DH. İ. UM. EK. İdare-i Umumiye Ekleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye (DH): DH. İ. UM. İdare-i Umumiye

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye (DH): DH. KMS. Kalem-i Mahsus

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye (DH): DH. MTV. Mütenevvia

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye (DH): DH. MUİ. Muhaberat-ı Umumiye İdaresi

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye (DH): DH. ŞFR. Şifre Kalemi

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye (DH): DH. UMVM. Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade (İ.): İ. DH Dâhiliye

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade (İ.): İ. DUİT Dosya Usulü

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.): MV. Meclis-i Vükela Mazbataları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Şura-yı Devlet (ŞD.): ŞD. Şura-yı Devlet

